

Somogyvári Lajos

ISKOLAI HITOKTATÁS 1957-BEN*

Jelen tanulmány egy iskolatörténeti kutatáson alapul, amely a Somogy megyei, 1953-ban alapított Tabi Állami Általános Gimnázium első néhány évének intézményi gyakorlatait tárta fel, történeti-antropológiai módszerekkel. Az iskola dokumentumai között fennmaradt az 1957–58-as tanév „hittanbeíratásának” teljes anyaga: névsorok, valamennyi szülői kérvény, a hitoktatás beosztását és rendjét szabályozó iratok. Korábban nem volt a középiskolában hitoktatás, a következő tanévben jóval kevesebben jelentkeztek, utoljára az 1964–1965-ös tanévből maradt fenn egy jelentkezés. Az állampárt számára az iskolai hitoktatás az 1950-es években váltakozó erősségű és dinamikájú törekvések harci terepének számított: a hittanra járók számát olyan oktatáspolitikai mutatóvá emelték, „[...] amellyel a vezetés a marxizmus–leninizmus befolyásának mértékét vélte megragadhatni”.¹ Ennek a harcnak egy rövid időszakát mutatja be a tanulmány.

Az egész országban rendkívül sokan jelentkeztek hittanra 1957-ben. Ez a jelenség egyszerre értelmezhető az 1956-os forradalom utóhatásaként, a civil társadalom politikai kiállásaként, illetve a meggyengülő államhatalom ellentmondásos intézkedéseit kihasználó vallásos családok érdekérvényesítéseként. Az 1957-es év azonban nem emiatt számít fordulópontnak az iskolai hitoktatás történetében, hanem azért, mert ebben az évben született meg az a jogi háttér, ami a rendszerváltásig szabályozta az iskolai hitoktatást. Tanulmányomban számba veszem az előzményeket, a fő hangsúlyt a forradalom utáni hónapokra helyezve. A felhasznált forrásanyagot a minisztériumi határozatok, tervezetek, rendeletek és utasítások szövevényes halmaza alkotja, amelyet kiegészítenek a pártirányítás különböző szerveinek iratai, a kormányulések anyagai és a

---

* A tanulmány megírásában nyújtott segítségért köszönetet mondok a Kaposvári Egyházmegyének, dr. Takács Lajos volt és Sifter Gergő jelenlegi tabi plébánosnak; továbbá Hammer Károlynak, dr. Garabon Károlynak és dr. Csepinszky Bélának, akik a Tabi Állami Gimnázium tanulói voltak a vizsgált időszakban. A kutatás megindításában nagy segítséget jelentett Donáth Péter tanulmányának [Donáth Péter: Az 1957/1958. tanév megpróbáltatásaiból: Juhász Béla Kecskeméten. Neveléstörténet 5. (2008: 3–4. sz.) 35–79.] jegyzetanyaga.

¹ *Knausz Imre*: A közoktatás Magyarországon. 1945–1956. Kandidátusi disszertáció. 1994. 49. (<http://mek.oszk.hu/10000/10080/10080.pdf>, letöltés 2016. jan. 19.)

korabeli újságcikkek. Az elemzés végén egy esettanulmány mutatja be a hittanra jelentkezés és hitoktatás helyi gyakorlatát a tabi gimnázium példáján, a plébánia hitéleti jelentéseire, az iskolai iratanyagra, a megyei oktatásirányítás, a pártvezetés dokumentumaira és személyes visszaemlékezésekre alapozva.

Hitoktatás az iskolákban 1956 előtt és 1956-ban

1956 fordulatot hozott a magyarországi hitoktatásban. Az Oktatásügyi Minisztérium Kollégiumának készült, 1956. július 25-ére keltezett szigorúan titkos jelentés² az előző évek „helytelen adminisztratív módszerei” helyett a párt és az állami szervek „tervszerűbb, tudatosabb és türelmesebb meggyőző munkájáról” számolt be a „hittanbeírások előkészítése” kapcsán.³ Ennek okát a XX. kongresszus hatásában látta az előterjesztés, az enyhülő légkör azonban távolról sem hozott még kiugró eredményeket a jelentkezésekben: az 1956–57-es tanévben az általános iskolások 30,18%-a, a középiskolásoknak pedig mindössze 0,35%-a jelentkezett hittanra az országban. Ez utóbbi kategória összesen 267 tanulót jelentett, Borsod, Hajdú, Heves és Somogy megyéből viszont egyetlen középiskolás sem szerepelt a statisztikában. Az előző években nagyobb számokat lehetett olvasni mind az általános- mind a középiskolások esetében. Utóbbi korcsoport mindig is töredékét alkotta a hitoktatásban hivatalosan részt vevők létszámának, aminek több oka is lehetett: a továbbtanulás szempontjai, a középiskolák túlnyomórészt városias környezete (itt kevésbé volt jellemző az aktív hitélet), illetve az a tény, hogy a vallásos családok gyermekei a gimnáziumba való jelentkezéskor már túl voltak az elsődlozás, bérmlálás vagy konfirmáció szertartásain.

A korábbi évek gyakorlatához hasonlóan a hittanra történő jelentkezést a beíratással szemben indított egyéni és csoportos agitáció előzte meg: a pedagógusok családokat látogattak, az üzemekben folyt az ideológiai meggyőző munka, a megyei pártszervek már 1956 májusában megkezdték a falusi pártszervezetek felkészítését, akik természettudományos, antiklerikális előadásokat tartottak a szülőknek. A szabadabb, mérsékeltebb légkör kilátásba helyezése egyértelműen hatalompolitikai célokat szolgált, a gyakorlatban azonban továbbra is jelentkeztek a problémák. A bizalmas jelentés szerint a pedagógusok többsége nem megfelelően viselkedett a hittanra jelentkezők regisztrálásánál (hozzászoktak a rideg, bürokrata módszerekhez), az igazgatók nyomást gyakoroltak a szülőkre (jellemezően sokszor azzal érveltek, hogy a szülő a „beíratással” azt fejezi ki, hogy nagyobb bizalommal van a pap, mint az

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) XIX-I-2-K Az 1956/57. évi hittanbeírások előkészítése és lebonyolítása. Informatív jelentés az Oktatásügyi Minisztérium Kollégiumához. 1956. július 25.

³ A Szabad Népből 1956. július 23-án jelent meg az a párthatározat, mely szerint az ideológiai „[...] vitákban csak türelmes, meggyőző érvelésnek s eszmei harcnak van helye.” A Központi Vezetőség határozata: Pártegységgel a szocialista demokráciáért. 1956. július 18–21. In: A Magyar Dolgozók Pártja határozatai, 1948–1956. Szerk. Izsák Lajos. Bp. 1998. 450.

iskola vezetése iránt), s formai kifogásokkal is megpróbálták a jelentkezők létszámát csökkenteni. A szellemet azonban már nem lehetett visszazárni a palackba: a papok a szószekről 1956 tavaszán és kora nyarán azt hirdették, hogy „enyhült a helyzet, szabadság van, most már senkinek nem lehet bántódása” a jelentkezés miatt.⁴

1956. október 23-a után ugrásszerűen megnőtt a hittanra járók száma. Arányukat csak megbecsülni lehet, de volt, ahol az általános iskolások 80–85%-a jelentkezett hitoktatásra.⁵ Az iskolák (főleg vidéken) eltekintettek a korábbi kötöttségektől, a szülők szabadon érvényesítették jogaikat a hitoktatásban való részvételre, visszakerültek a keresztek a tantermek falára, sok helyen pedig még a pedagógusok is szerepet vállaltak a hitoktatásban.⁶ Az Oktatásügyi Minisztérium forradalmi bizottsága engedélyezte a hittanórák látogatását azok számára is, akik korábban nem jelentkeztek. A Kádár-kormány ugyan november 28-án még megerősítette ezt a rendelkezést, de valódi szándékáról már ennek ellentmondó hírek is szárnyra kelttek.⁷ Az Állami Egyházügyi Hivatal ugyanis november végén bejelentette, hogy a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány az október 23-a előtti állapotokat tekinti status quonak az egyházi életben, ami valójában azt jelentette, hogy a vezetés érvényteleníteni kívánja az új jelentkezéseket.⁸ A zavar tovább fokozódott 1957 elejére: a minisztérium egymásnak ellentmondó rendelkezései és a sajtó által is gerjesztett, a hittanoktatás körül kialakuló hisztérikus hangulat szintén ezt jelezte. Mindennek hátterében a lassan konszolidálódó hatalom gyengesége, illetve a fokozatosan kialakuló kádári irányvonal bizonytalansága húzódott meg.

Zűrzavar a hitoktatásban 1957 elején

Az új év egyik első rendelkezése a hitoktatás teljes liberalizálását hozta magával, ami csak megerősítette a forradalom idején kialakult gyakorlatot. 1957. január 1-jén jelent meg Kónya Albert oktatásügyi kormánybiztos utasítása, Kiss Gyula miniszterhelyettes aláírásával a hitoktatásról, mely szerint a fakultatív hitoktatásban a diákok „külön beiratkozás nélkül – kizárólag szüleik szabad elhatározása alapján – vehetnek részt.”⁹ A szabályozás előírja, hogy a hitoktatókat az egyházi hatóságok

⁴ MNL OL XIX-I-2-K Az 1956/57. évi hittanbeiratások előkészítése és lebonyolítása i. m. 2.

⁵ *Balogh Margit – Gergely Jenő*: Állam, egyház, vallásgyakorlás Magyarországon. 1790–2005. II. Bp. 2005. 977.

⁶ MNL OL XIX-A-83-a-14/8/a-1957. Jelentés a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány számára a hitoktatás helyzetéről és problémáiról. Jegyzőkönyv az 1957. január 24-i kormányülésről.

⁷ *Nagy Péter Tibor*: Hittanoktatás és világnézeti nevelés 1956 után. *Iskolakultúra* 10. (2000: 6–7. sz.) 121.

⁸ *Balogh Margit*: Lojalitás vagy szembenállás? A magyar katolikus egyház és a kádári szövetségi politika. *Korunk* 24. (2013: 10. sz.) 55., *Gergely Jenő*: A katolikus egyház Magyarországon. 1944–1971. Bp. 1985. 155. Az Állami Egyházügyi Hivatalt hamarosan beolvasztották a Művelődésügyi Minisztériumba.

⁹ MNL OL XIX-A-83-a-14/1957. Az oktatásügyi kormánybiztos 5/1957./O.K. 1. számú utasítása a hitoktatással kapcsolatos kérdésekről. 1957. január 1. Ugyanezzel a dátummal jött

bízzák meg, hittanórát szükség esetén tanrendi órák közben is lehet tartani (de lehetőleg tanítási órák után, vagy a délutáni órák előtt, ha váltásban működő iskoláról van szó), az igazgató biztosítja ehhez a helyiséget. (Később sok vitát generál majd, hogy a templom vagy az iskola falai között van-e jobb helyen a hitoktatás.) A Népszabadságban január 6-án jelent meg a kormány nyilatkozata a legfontosabb feladatokról, s ennek VIII. pontja az állam és egyház viszonyával foglalkozott.¹⁰ A dokumentum az alkotmány szellemében megerősítette a lelkiismereti szabadságot, biztosította a fakultatív hitoktatást (amely a „részvétel vagy rész nem vétel” teljes szabadságát jelentette) és a vallási kérdésekben való állásfoglalást az állampolgárok magánügyévé nyilvánította. Burkolt fenyegetést is tartalmazott azonban: a kormány ugyanis elvárta az egyházaktól a társadalmi feszültség enyhítését és a törvények tiszteletben tartását. A VIII. pont utolsó mondatai leszögezik: a kormány nem tűri, hogy bármely felekezet a Magyar Népköztársaság törvényes rendje elleni politikai reakció szolgálatába álljon, illetve, hogy az egyházak tagjai hátrányosan megkülönböztessék a haladó politikai nézetekkel rendelkezőket.¹¹ Ezek a kitételek már előre jelezték az ezt követő, a rendteremtést követelő pártapparátus jelentős része által is támogatott (félelem- és gyűlöletkeltő) sajtókampány fő tendenciáit.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1957. január 12-i ülésén már „tarthatatlan iskolai helyzetről” számoltak be a résztvevők: „A gyerekeket terrorizálják, hogy iratkozzanak be hittanra. [...] Sok szülő elmondja, hogy engedélye nélkül íratják be gyerekeit hittanra.” A bizottsági tagok ezeket az eseményeket az 1956-os „ellenforradalom” hatásának tudták be. A kormánynyilatkozat

---

létre a Művelődésügyi Minisztérium, az Oktatásügyi és Népművelési Minisztérium összevonásával. A tárca élére a tudományos életből érkezett Kónya Albert került. 1956. július 30. és október 31. között oktatásügyi miniszter volt (vagyis részt vett a Nagy Imre-kormány munkájában), 1956. november 12. és 1957. március 1. (más források szerint április 12.) között pedig oktatásügyi kormánybiztos. Ezt követően Kállai Gyula váltja fel a tárca élén. Lásd *Bölköny József*: Magyarország kormányai, 1848–1975. Bp. 1978. 189–190.; *Pedagógiai Lexikon II.* Szerk. Báthory Zoltán – Falus Iván. Bp. 1997. 277. Kónya felmentését 1957. április 2-án kezdeményezték „ingadozására és bizonytalanságára” hivatkozva – ezzel az 1956-os kormányban betöltött szerepére és az utána hozott intézkedéseire is utaltak a döntés előterjesztői. MNL OL M–KS 288. f. 5/20. ó. e. Javaslat az Intéző Bizottsághoz a Művelődésügyi Minisztérium vezető funkcióinak betöltésére. 1957. április 2.

Kiss Gyula 1953 és 1957 között volt az Oktatásügyi-, majd Művelődésügyi Minisztérium miniszterhelyettese, felügyeleti jogkört kapott az Óvodai Osztály, az Általános Iskolai Főosztály, a Dolgozók Iskolai Osztálya, a Gyógypedagógiai Osztály, a Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Osztály, a Testnevelési és Sport Osztály, valamint a Központi Pedagógiai Továbbképző Intézet felett. Tagja volt a döntéshozó testületként működő Kollégiumnak. 1957. április 13-i dátummal mentette fel tisztségéből az újjászervezett minisztérium vezetése. (<https://lnyr.elevertar.hu/MNLQuery/detail.aspx?ID=10152>, letöltés 2016. jan. 02.) 1957-től általános iskolai igazgatóként dolgozott. *Pedagógiai Lexikon II.* Szerk. Nagy Sándor. Bp. 1977. 385.

¹⁰ A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nyilatkozata a legfontosabb feladatokról. 1957. január 5. Népszabadság, 1957. január 6. 1–4.

¹¹ A hitoktatással kapcsolatos kettős beszéd figyelhető itt meg, amely kifelé a jogok biztosítását hangoztatja, ugyanakkor az emberek között vallásellenes agitációt folytat és diszkriminál. Lásd *Mészáros István*: Ateista nevelés iskoláinkban. 1950–1990. Bp. 1996. 9.

megjelentetését is kritizálták, mivel azt előzőleg nem tárgyalta meg a KB.¹² A minisztérium felelősségét már ekkor felvetette Cservenka Ferencné, az MSZMP IKB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője.¹³ Az oktatásügy irányításával szembeni kritikus hangvétel a későbbiekben tovább erősödött – az ennek háttérében lévő, minisztériumon belüli ellentétekre, pozícióharcra lentebb még kitérünk. A Népszabadság ezt követően egyre több „támadásról” és „visszaélésről” számolt be: a XIII. kerületi Kilián György utcai általános fiúiskolában például a diákok állítólag megverték azokat a társaikat, akik nem iratkoztak be hittanra, a tanárok pedig a szülők megkérdezése nélkül, „hivatalból íratnak be” gyereket, miután rábeszélték őket a jelentkezésre.¹⁴ A propaganda hatására a kemény kéz politikáját követelő szélső baloldalon tovább erősödött a pedagógusellenes hangulat, s ennek egyik lecsapódásaként Somogy és Szolnok megyében a diákokat rölapokon uszították ismeretlenek tanárai ellen.¹⁵

A felmerülő problémák módosították az alig néhány hete érvényben lévő szabályozást. Az újabb utasítás 1957. január 19-én jelent meg Jóború Magda miniszterhelyettes aláírásával.¹⁶ A szülők „szabad döntésének biztosítására” (ismét

¹² Jegyzőkönyv a Szervező Bizottság 1957. január 12-ei üléséről. In: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. V. 1956. november 14. – 1957. június 26. Szerk. Baráth Magdolna – Feitl István – Némethné Vágyi Karola – Ripp Zoltán. Bp. 1998. 72.

¹³ Cservenka Ferencné az MDP, majd az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője 1954 és 1957 között, 1957. február 26-tól 1988-ig az MSZMP IKB, majd KB tagja, 1958-tól országgyűlési képviselő. (<http://www.neb.hu/hu/mszmp-kb-19561962>, leltetés 2016. jan. 2.)

¹⁴ Döntse el a szülő! Népszabadság, 1957. január 16. 2., Biztosítani kell a hitoktatás fakultatív jellegét. Népszabadság, 1957. január 17. 7.

¹⁵ Övezze tisztelet a becsületes magyar pedagógusokat. Népszabadság, 1957. február 2. 6.; A falragaszok és rölapok először 1956. december 14-én jelentek meg Kaposvár utcáin, aláírás nélkül. Minden pedagógust „fasiszta ellenforradalmárként” bélyegeztek meg és egyes iskolákat, tanárokat külön is megvádoltak. A jelenségtől mind a megyei pártirányítás, mind a pedagógus szakszervezet elhatárolódott. Az MSZMP megyei Intézőbizottsága nem azonosítja magát a pedagógusokat gyalázó rölapokkal. Nyilatkozat. Vonják felelősségre a pedagógusellenes rölapok készítőit. Somogyország, 1956. december 23. 1. Később Jóború Magda így jellemezte az 1957 eleji helyzetet: „[...] az a téves nézet vált uralkodóvá a helyi szerveknél, hogy a pedagógusok nagy többsége ellenforradalmár, a pedagógusokat különös felelősség terheli az ellenforradalomért, s ennek megfelelő gyakorlati intézkedések is történtek a helyi karhatalmi és tanácsszervek részéről.” – Szocialista közoktatásunk helyzetéről. Köznevelés, 13. (1957: 13. sz.) 278.

¹⁶ MNL OL XIX-A-83-a-14/1957. 852/853-2/1957. V. főosztály. A hittantanulásra jelentkezés rendje. 1957. január 19. Jóború Magda a Zrínyi Ilona Népi Kollégium igazgatója (1946–1947), a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének főtákosá (1948–1950), 1948 és 1954 között az MDP KV tagja, 1950 és 1958 között oktatás-, majd művelődésügyi miniszterhelyettes, 1954-től haláláig az UNESCO Magyar Bizottságának vezetője. 1956-tól a Pedagógiai Szemle és a Köznevelés szerkesztője, a Petőfi-kör pedagógusvitájának egyik vezetője. 1958 után az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója, 1961-ben védte meg kandidátusi értekezését neveléstudományból, 1981-től egy évig a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke. *Ferenczy Endréné*: Jóború Magda, 1918–1982. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1981. Felelős szerk. Németh Mária. Bp. 1983. 7–11., *Géczi János*: A pedagógiai sajtó. 1956. *Educatio* 15. (2006) 511–538.

a jogra hivatkozott tehát a pártvezetés) és az előző rendelkezés „félreértelmezésére”, valamint a visszaélésekre hivatkozva (itt a pedagógusokat vádolták meg azzal, hogy sok helyen indokolatlanul is tanórák között tartották a hitoktatást) a szülőknek ezután szóban vagy írásban be kellett jelenteniük, hogy gyermekük részvételét kívánják a hitoktatásban. Az írásban való bejelentést a vidéken lakó, vagy megjelenni nem tudó szülőknek írták elő, az írásbeli megkeresés tehát nem volt mindenkire nézve kötelező. Ezen kívül az igazgatónak kimutatást kellett vezetniük a jelentkezésekről, ami a korábbi utasításban nem szerepelt. A kimutatások készítése természetesen az oktatásügyi szervezés érveivel indokolható volt, de a listázás félelmet is keltett a jelentkező szülők egy részében. A nyilatkozatot a rendelet kiadásától számított egy héten belül kellett bekérni a szülőktől, akadályoztatás esetén azonban még március 1-ig pótolni lehetett a bejelentést.

A január 19-i rendelkezést indokló háttéranyag aláírás nélküli, és készítői minden bizonnyal a minisztérium toleránsabb irányvonalához tartoztak a szabályozás tekintetében. Az irat a főbb problémák felsorolásával kezdődik, melyek közt első helyen a tanteremhiány és a személyi feltételek elégtelen volta szerepelt. A tanügy irányítóinak nyilvánvalóan nem tetszett, hogy nemritkán volt apácák, szerzetesek, sőt az „állami tanszemélyzet tagjai” is megbízást kaptak hitoktatásra. Az is problémaként merült fel, hogy a hittanoktatás iránti igény olyan helyeken is fellépett, ahol az addig nem volt jelen: a tanító- és óvónőképzőkben, valamint a technikumokban. A dokumentum jelezte az oktatásügyi irányításnak a hittanórákon részt vevő diákok számának ugrásszerű növekedését, az ebből levont következtetés azonban különbözött Jóború Magda aznap megjelent utasításától. A háttéranyag készítői kivonták volna a hitoktatást a tanügyigazgatás ellenőrzése alól és tárgyalásokat kezdeményeztek volna az egyházakkal arról, hogy a különböző felekezetek saját helyiségekben tartsák a hittanórákat.

Kálmán György, az általános iskolai főosztály vezetője¹⁷ két feljegyzést is készített január 22-én, melyek ehhez az álláshoz álltak közel.¹⁸ Szerinte a ténylegesen fakultatív hitoktatás megvalósítása a szülők félelem alól való felszabadulásával járna együtt, épp ezért a kialakult helyzetet úgy lehetne legjobban megoldani, ha a teljes hitoktatást az egyházakra bíznák, az iskolákat mentesítve így a tanterem biztosításától és a nyilvántartás vezetésétől. Kálmán biztos volt

¹⁷ Kálmán György 1953-tól a Minisztertanács Hivatalának főelőadója, közoktatásügyi összekötője. 1954-ben szakmai szempontból bírálta a tanárképzés átalakítását. *Donáth Péter*: A tanítóképzés a legfelsőbb fórumok előtt: 1954. In: *Filozófia – Művelődés – Történet*. Szerk. Donáth Péter – Farkas Mária. Bp. 2001. 87–88. 1956-tól az OM főosztályvezetője, ugyanebben az évben részt vett és felszólalt (Kónya Alberttel együtt) az oktatási reformokat szorgalmazó balatonfüredi konferencián. Balatonfüredi pedagógus konferencia. 1956. október 1–6. Rövidített jegyzőkönyv. Pedagógiai Tudományos Intézet. Kézirat. 1957. I. (<http://mek.oszk.hu/04200/04283/04283.pdf>, letöltés 2016. jan. 24.) A főbb életrajzi adatokhoz lásd *Pedagógiai Lexikon*. Szerk. Nagy S. i. m. 305., *Pedagógiai Lexikon*. Szerk. Báthory Z. – Falus I. i. m. 161.

¹⁸ MNL OL XIX-1-2-j 4. d. 273/1957. Általános Iskolai Főosztály. Feljegyzés a hitoktatás helyzetéről. 1957. január 22.

abban, hogy véleményét a pedagógusok egy része is osztja. A főosztályvezető megengedő álláspontot képviselt más kérdésekben is: nem mindenhol akarta például eltávolítani a keresztek a tanteremből (ahol ez felzúdulást okozna, ott várni kell és folytatni a felvilágosító munkát).¹⁹ Egy fontos kérdésben a múltbéli szemlélethez képest alapvetően más álláspontot képviselt. Szerinte ugyanis „A pedagógus *mint magánember* [Kiemelés az eredetiben – S. L.] lehet vallásos is, illetve nem materialista meggyőződésű”. Ezzel Kálmán felülvizsgálta a korábbi időszak hivatalos álláspontját, amely szerint a pártfunkcionáriusok, vezetők és pedagógusok számára a vallás nem magánügy. A főosztályvezető véleménye összhangban volt a január 5-i kormánynyilatkozattal, amely hasonló szellemben fogalmazott. Természetesen a vallásos érzelmű tanároknál óhatatlanul összeütközésbe került a tanterv „materialista szemlélete” és a pedagógus idealizmusa – ezt az ellentmondást Kálmán György is jelezte, de ő sem oldotta fel. A pártvezetés és a hivatalos propaganda továbbra is azt az álláspontot képviselte, hogy a tanárok, pártemberek számára nem megengedhető a vallásgyakorlás, a cselekvő hitélet, még a magánéletben sem (ez alól kivételt képeztek az olyan társadalmi alkalmak, mint az egyházi esküvőn és a temetésen való részvétel).

A rendelkezésre álló iratokból tehát úgy tűnik, hogy az egyházaknak nagyobb önállóságot biztosítani kívánó (más szemszögből nézve pragmatikus) kezdeményezések Kónya Albert oktatásügyi kormánybiztoshoz és Kálmán György főosztályvezetőhöz kötődtek, míg Jóború Magda miniszterhelyettes az állami oktatási felügyelet újbóli megerősítéséhez ragaszkodott a hitoktatás területén. Az első álláspont a párt és állami vezetés szempontjából azzal a veszéllyel járt volna, hogy az (ideológiai) kontroll egy fontos területe elvész számára, az egyházak pedig visszanyerik elveszített pozícióik egy részét. Jóborúnak a kérdéshez való hozzáállása ugyanakkor összetettebb, mint amit hivatalos álláspontja sugall: több megnyilvánulásából is kiderül ugyanis, hogy igyekezett megvédeni a pedagógus társadalmat a helyi szervek és a pártapparátus hitoktatással, hitélettel kapcsolatos támadásaitól.

Kálmán György 1957. január 23-án újabb feljegyzést készített Kónya Albertnek, a fővárosi általános iskolákban a hittanoktatással kapcsolatban felmerülő rendelkezésekről.²⁰ A feljegyzés szerint a pedagógusok egy része a hitoktatás mellett agitált, másik része az ellenőrzőbe íratta be a jelentkezést, amit egyébként egyetlen rendelkezés, utasítás sem írt elő. A kerületi karhatalmi szervek beavatkoztak az iskolák belső életébe, mikor felelősségre vontak egy igazgatót a hittan órarendbe iktatása miatt, a XII. kerületi Márvány utcai általános leányiskolában

---

¹⁹ Még 1957. augusztus 13-án is körlevelet küldött ki az iskoláknak a Somogy Megyei VB Művelődésügyi Osztálya az egyházi szimbólumok eltávolítása ügyében, ami jelezte, hogy a keresztek az egész 1956–57-es tanévben kinn voltak bizonyos intézményekben. Tabi Állami Általános Gimnázium Irattára (továbbiakban: TGI) 264/1957. Egyházi szimbólumoknak az iskolákból való eltávolítása. 1957. augusztus 13.

²⁰ MNL OL XIX-I-2-j 4. d. 273/1957. Feljegyzés dr. Kónya Albert miniszter elvtárs részére a fővárosi ált. iskolákban folyó hitoktatás néhány rendelkezése tárgyában. 1957. január 23.

pedig verekedés tört ki a hittanra járók és nem járók között, s a VI. osztályosok állítólag az utcán tüntettek. A három iskolát és két kerületet érintő esetekről Kálmán bejelentés révén értesült. Ugyanezen a napon tartott ülést az MSZMP Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottsága, ahol Lakos Sándor, a fővárosi Agitációs és Propaganda Osztály vezetője tartott tájékoztatót a budapesti iskolák helyzetéről.²¹ Lakos állította, hogy az általános iskolások 95 (!) százaléka iratkozott be hittanra, s hogy a be nem iratkozottakkal szemben „retorziót alkalmaznak”, 8-12 éves gyerekeket lázítanak (ismét csak nem tudni, hogy kik), és az „OM-ben nem lépnek fel ezek ellen.”²² (Az Oktatási Minisztérium ekkor már nem is létezett, hiszen 1957. január 1-től a Művelődésügyi Minisztérium feladatkörébe tartozott az oktatásügy.) A minisztérium két rendeletével (a január 1-i és 19-i utasításokra utalt Lakos) az „[...] agit. prop. nem értett egyet [...] partizán módon dolgoznak” a tárcánál – szögezte le. Javasolta, hogy a minisztérium előterjesztéseinek Minisztertanács elé való kerülése előtt Biszku Béla beszélje át a tapasztalatokat az „illetékesekkel”. Az ülés a rendezavarásokért felelős igazgatók, pedagógusok leváltásáról és a többi igazgató figyelmeztetéséről is intézkedést hozott. A határozatok nyilvánvalóvá tettek, hogy a hitoktatás szabályozása körül zajló vita egyáltalán nincs még lezárva.

Kormányülés 1957. január 24-én

A hitoktatás kérdése nemcsak a minisztériumon belül, hanem a művelődésügyi tárca és a különböző pártszervek között is konfliktusok forrásává vált. A vita során az ideológia csak mázként szolgált, a valódi tét a hatalomgyakorlás és ellenőrzés módja, valamint a pozíciók elosztásának, és hatókörének kérdése volt. 1957. január 24-én, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány ülésén döntötte el a vezetés a vitát, ami visszalépést jelentett a korábbi rendelkezésekhez képest, hiszen az idegen nyelv és a hitoktatás területén az 1956. október 23-a előtti állapotot

²¹ Budapest Főváros Levéltára XXXV.1.a.1. 7. ó. e. 9. Az MSZMP Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottságának ülései, 1957. január 23. A budapesti iskolák egy részében tüntetés volt ezen a napon (Olyan légkört kell teremteni az iskoláinkban, mely biztosítja az ifjúság szocialista nevelését. Köznevelés, 1957. január 30. 7. Az október 23-i forradalomra emlékező hónapfordulón az V. kerületi Kossuth Zsuzsa leánygimnáziumban például „[...] egy tanári klikk és néhány tanulóból álló csoport [...] tüntető némaságban sétálgatott óráközi szünetben a folyosókon.” – Jelentés a Fővárosi Tanácsnak az oktatás helyzetéről. 1957. november 5. (http://www.archivnet.hu/pp_hir nyomtat.php?hir_id=177, letöltés 2015. dec. 21.)

²² Az Agitációs és Propaganda Osztály később is a minisztérium vezetését tette felelőssé a hitoktatásban kialakult helyzetért: „Az OM. vezetőit, az oktatásügy egész igazgatási apparátusát komoly felelősség terheli azért, hogy november 4-e után sokáig úsztak az árral, nem léptek fel kellő eréllyel az ellenséges tendenciák ellen iskoláinkban, sőt még maguk is fokozták a zavart homályos és ellentmondásos rendelkezéseikkel. /Pl. a hittan tanításával, az iskolai nyelvtanítással kapcsolatban, nem távolították el az iskolákból az ellenséges aknamunkát végző pedagógusokat./” – MNL OL M-KS 288-22. 1957. 1. ó. e. 37. Jelentés a pedagógusok közt végzett politikai és szakszervezeti munkáról. MSZMP KB APO. 1957. március 21.

állították vissza.²³ Ennek egyik következményeként csak azok vehettek részt hittanórán, akik még a tanév megkezdése előtt jelentkeztek arra. Kónya Albert javaslatát az egyházakkal való tárgyalás felvételéről, az egyházi helyiségek igénybevételéről elutasították.²⁴ A kormány nyilatkozatában a fakultatív hitoktatás teljes mértékű biztosításával – a részvétel és rész nem vétel szabadságával – indokolta a döntést, álláspontja szerint ugyanis az iskolákban az elmúlt hetekben a „politikai reakció tevékenysége következtében olyan helyzet alakult ki, amelyben nincs biztosítva a vallásoktatásban való részt nem vétel szabadsága.”²⁵ A nyakatekert megfogalmazás azt sugallta, hogy az 1957 eleji helyzet a hittanra nem járók jogait sértette, így az ő érdekében kellett visszavonni az előző utasításokat. Az érvek közt szerepelt még, hogy olyan helyzet alakult ki, amely az iskolai élet rendjét, fegyelmét súlyosan megzavarta, s az ifjúság nevelését negatívan befolyásolta, valamint hogy „a megrövidült tanév” eredményes befejezéséhez is szükség volt az újabb módosításra.

A Minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve egyértelműen Kónya Albertet nevezte meg a történetek felelőseként, s a kormánybiztos tudtával és vele egyetértésben kiadott január 1-jei utasítást a „kormány ellen elkövetett legsúlyosabb ellenforradalmi cselekedetnek” nevezte.²⁶ Kádár január 29-én, az MSZMP IKB Ideiglenes Intéző Bizottságának ülésén ugyanezt a rendeletet az „ellenséges erők” iskolák frontján végrehajtott támadásaként értékelte.²⁷ A kormány véleményének előzetes kikérése nélkül meghozott utasítás kiadásával a minisztertanács szerint durva hibát követett el a minisztérium, s ez lehetőséget nyújtott visszasságok elkövetésére Budapesten. A döntésről fennmaradt dokumentumon található név nélküli, feltehetőleg Kónya Alberttől származó, ceruzával készült megjegyzések ugyanakkor a döntéshozók közti nézetkülönbségekről is tanúskodnak, illetve újabb problémák megjelenését prognosztizálják.²⁸ Eszerint többek között fennáll a régi módszerek visszatérésének veszélye, valószínűsíthető a minisztérium tekintélyvesztése, s hogy muszáj lesz a sajtóban magyarázatot adni arra, hogy a visszalépés miért nem tekinthető erkölcstelennek.

Kálmán György másnap tiltakozott az öt rendkívüli aggodalommal eltöltött döntés ellen, amely szerinte beláthatatlan következményekkel járhat, mivel

²³ MNL OL XIX-I-2-j 4. d. 273/1957. A hittan és az idegennyelv-oktatás kérdése a későbbiekben is többször egymás mellé került, hiszen a forradalom után nagyon sok iskolában újra elkezdtek a nyugati nyelvek (német, angol, francia) tanítását és csak kevés helyen döntöttek az orosz mellett, ami szintén zavarta az oktatásügy irányítóit.

²⁴ Jelentés a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány számára a hitoktatás helyzetéről és problémáiról. 1957. január 24. In: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. i. m. 339.

²⁵ Uo.

²⁶ Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei. 1956. november 7. – 1958. január 25. Szerk. Baráth Magdolna. Bp. 2009. 188–189., 194–196.

²⁷ Uo. 189.

²⁸ A döntésről készült pizskozati példány – amin a bejegyzések találhatóak – Kónya Albert személyi anyagában található. MNL OL XIX-I-2-j 4. d. 273/1957.

elkeseredést okoz a kibontakozást remélő lakosság körében és eltér a kormány eddigi politikájától. A szülők és a tanulók hangulata és „politikai légköre” miatt ez a döntés „teljes kivihetetlen” – zárta összefoglalóját.²⁹ Kónya Albert január 29-én küldött ki körlevelet amely szerint szakközépiskolákban nem tartható hittan (a fizikai munkások és a műszaki értelmiség utánpótlását biztosító intézményektől mindenképpen távol szeretnék volna tartani a hitoktatást), a gimnáziumi igazgatóknak pedig fel kell venniük azokkal a szülőkkel a kapcsolatot, akiknek a gyerekei csak 1956. október 23. óta jártak hitoktatásra.³⁰ Az érintett szülőkkel szóban vagy az ellenőrző könyvben, írásban kellett közölniük, hogy gyermekeik az 1956–57-es tanévben nem járhatnak hittanra, s majd csak a következő tanévre való beiratkozásuk jelentkezhetnek újra. Hittanórát ezután csak a tanítási órák után lehetett tartani, a pedagógusoknak pedig kötelezővé tették a „politikai reakció” elleni fellépést, valamint segíteniük kellett igazgatóik munkáját a helytelen nézetek leszerelésében. Mint a fentiekből látható, Kónya ekkor már a korábban kiadott utasításokkal ellentétes álláspontot közvetített az iskolák felé, ami egyértelműen a január 24-i kormányülésnek köszönhető.

Rendteremtés az iskolákban

A hitoktatás elleni sajtókampány folytatódott. A Népszabadság például külön cikkben számolt be egy ötödik osztályos kislányról, aki társai gúnyolódására válaszul kiállt az egész osztály elé, és azt mondta: „Én akarok oroszra járni, és én nem megyek hittanóra. Az én szüleim kommunisták és én is az akarok lenni...”³¹ Hamarosan már lincselésekről számolt be az újság. Eszerint egy tíz éves fiút a lábánál fogva akartak felakasztani társai („ahogy októberben látták”), mert nem jelentkezett hittanra és pogány. Az incidenst – így a lap – a helyi plébános látogatása előzte meg. A cikk egyértelműen ok–okozati kapcsolatot sugallt a két esemény között és a Minisztérium korábbi rendelkezéseit okolta a „hasonló eseményekért”, a papok hangulatkeltéséért.³² Rendőrségi hírek szerint vidéken is terjedt a hitoktatás körüli hisztérikus hangulat: Sátoraljaújhelyen egy fogasra felakasztott általános iskolás fiút eszméletlen állapotban vágta le (korábban a fiú megtagadta a hittanórán való részvételt), Mosonszentjánoson pedig 10-13 éves lányokat fojtogattak és szekrénybe zártak addig, amíg meg nem fogadták, hogy hittanra fognak járni. A beszámoló szerint ezek az atrocitások „az ellenforradalmárok bujtogatásának” voltak köszönhetőek, és tanulságként

²⁹ Uo. Feljegyzés Kónya elvtárs részére. 1957. január 25.

³⁰ A szakközépiskolát, mint új intézménytípust az 1961. évi III. törvény hozza majd létre, 1957-ben még csak kísérleti szakközépiskolák léteztek az országban.

³¹ Ez olyan kényes kérdés... Egy pedagógus naplójából. Népszabadság, 1957. január 26. 7. Figyelemre méltó, hogy az idegennyelv-oktatás és a hittan kérdése itt is összekapcsolódik.

³² P. I.: Tizesztendős „keresztesvitézek” Népszabadság, 1957. január 27. 7.

azt a következtetést vonta le, hogy a „számonkérés alól egyetlen magyar szülő, egyetlen pedagógus sem menthető fel.”³³

A minisztérium felelőssége szintén szóba került. A Népakarat például a Kiss Gyula miniszterhelyettes által aláírt 1957. január 1-jei rendelkezést hibáztatta a törvénysértésekért és a „vallási türelemmel való visszaélésért.” A lap két budapesti esetet említ ennek alátámasztására: az újpesti Viola utcai általános iskolában a nevelők szerinte rábeszéltek a munkásszülőket és gyermekeiket a hittanra, s bojkottálták, aki ezt nem tette meg. A XV. kerületi Bocskai úti általános iskolában pedig a tanórák közé iktatták be a hittant (kihasználva a törvényes rendelkezés nyújtotta lehetőséget), ezzel kizárva a „jéghideg folyosóra” a hittant nem tanuló gyerekeket.³⁴ Volt olyan cikk is, amely egyenesen az antiszemita pogromokhoz hasonlította az október 23-a utáni hittanra jelentkezést, melynek során „[...] a vallásoktatás egyes fanatikus hívei [...] lelkiismereti diktatúrára törnek”, akadályozzák a szülők szabad választását, és megbélyegzik (jelen esetben zsidóként) a hittanra nem jelentkező gyerekeket.³⁵ De felemlítették a középkori inkvizíciót is: a berettyóújfalui forradalmi bizottmány ítéleteit, az ateista pedagógusok elbocsátását jellemezte így a megyei napilap, amely arról is beszámolt, hogy a tanítókat sok helyen kántori teendőkre kényszerítették október 23-a után, „másutt megkövetelték, hogy a tanítás megkezdésekor és befejezésekor imát mondjanak.”³⁶

Egyértelmű volt a fentiekhez hasonló cikkek logikája: az 1956-os forradalom közvetlen következménye az egyházi „reakció” újjáéledése, amely megzavarja az iskolák nyugalma és bűncselekményekhez vezet – mindezt a hitoktatás ürügyén. A lelkiismereti szabadságot az ismeretlen újságírók mindig negatív formában, a „részt nem vétel szabadságában” értelmezték, az agresszor szerepének kiosztása pedig (mindig a hittanon részt vevő tanulókhöz köthető az agresszió, a nem hittanosok pedig az áldozat szerepkörében tűnnek fel) ugyanazt a hangulatkeltést szolgálta, mint amit a különböző írások a papok tevékenységéhez kapcsolnak. A párt és sajtó értelmezése szerint többek között a minisztérium ellentmondásos intézkedéseinek és engedékenységeinek köszönhetően

³³ Az iskolásgyerekek lincseléseiért a felnőttek felelősek. Népszabadság, 1957. február 5. 7. A BM Országos Rendőrkapitánysága minisztériumi üzenetet is küldött a hasonló esetekről 1957 februárjában: Hegykőn az általános iskolások a vallásos jelképek visszahelyezését követelték, Baranyajenőn volt pártvezetők gyermekeit lógatták fel diáktársaik az udvaron, a Vas megyei Peresznyén pedig a helyi plébános uszított a hittanra nem járók és a kommunisták gyermekei ellen. (MNL OL XIX-I-2-j 4. d. 273/1957. BM Országos Rendőrkapitányság minisztériumi üzenet. 1957. február 26.)

³⁴ Aki megsértik a vallásoktatás önkéntességét. Népakarat, 1957. január 26. 5. Különösen aggasztónak tartották, hogy az újpesti iskola esetében, a Láng Gépgyárban, az Óbudai Hajógyárban és az Egyesült Izzóban dolgozó szülőkről és gyerekeikről volt szó, márpedig ezek az üzemek különösen fontosak voltak a lassan konszolidálódó hatalom számára.

³⁵ A lelkiismereti szabadság védelmében. Szegedi Néplap, 1957. február 3. 7.

³⁶ A világnézeti szabadság nevében. Hajdú-Bihari Napló, 1957. február 26. 3.

alakult ki ez a helyzet. A cikkek hangvétele ugyanakkor fenyegető volt, követelte és kilátásba is helyezte a felelősök megbüntetését.

A hitoktatás körüli indulatok felkorbácsolásának háttérben számos kül- és belpolitikai ok játszott közre, melyek közül kettő különösen lényeges. A forradalom idején Mindszenty több békepapot (köztük országgyűlési képviselőt) is felfüggesztett tisztségéből. A Szentszék ezeket a döntéseket dekrétumokban erősítette meg 1957 elején, ami ellen a Kádár-kormány erőlesen tiltakozott. A Vatikán és a magyar vezetés közötti vitában utóbbi az iskolai hitoktatás kérdését a nyomásgyakorlás eszközeként használta fel.³⁷ A másik lehetséges ok az az 1957 első félévében kialakított ellenforradalmi koncepció, mely szerint a fiatalságot többek között az egyházi reakció tévesztette meg és vezette a szocialista rend ellen.³⁸ A reakció könnyen azonosítható ellenségképe így lett újra felhasználható a forradalomra adott magyarázatok gyártásában. A hittanoktatás elleni támadással párhuzamosan haladt a közoktatás újjászervezése, s a rendteremtés az iskola világában.

A Művelődésügyi Minisztériumban 1957. január 29-én értekezletet tartottak a megyei osztályvezetőknek, iskolai csoportvezetőknek és középiskolai előadók-nak. Jóború Magda volt az első a nevelésügyben tevékenykedő vezetők közül, aki az összejövetelen az 1956-os eseményeket ellenforradalomnak nevezte, s az okok feltárására is vállalkozott.³⁹ Előadásában a rend helyreállítását szorgalmazta, mind a hitoktatás, mind az idegen nyelvek tanítása esetében, határozott adminisztratív intézkedések bevezetésével és az ifjúság következetesen szocialista nevelésével. A miniszterhelyettes szerint a hitoktatás területén a „politikai reakció” elvetette a „rész-nem vétel szabadságát”, ráadásul a minisztérium és egyes pedagógusok is helytelenül értelmezték a lelkiismereti szabadság valódi jelentését.⁴⁰

Ugyanakkor azonban védelmébe is vette a pedagógus-társadalmat azokkal a helyi tanácsokkal szemben, amelyek szerint a tanárokat komoly felelősség terheli „az ellenforradalomért”, s ezért bizalmatlansággal tekintettek rájuk. A differenciált értékelés szükségességének hangsúlyozása mellett (a kisebbség vett részt az októberi eseményekben, a többség távol maradt ezektől) Jóború elfogadta tényként, hogy lehetnek vallásos pedagógusok a rendszerben – ez eltért a korábbi gyakorlattól –, természetesen annak a reménynek a hangoztatásával, hogy ők is megnyerhetőek

³⁷ Nagy Péter Tibor egyik fontos tétele, hogy az MSZMP és a Vatikán közötti konfliktus „átgyűrűzött a hitoktatásra”. *Nagy Péter Tibor: Járszalag és aréna. Egyház és állam az oktatáspolitikai erőterében a 19. és 20. századi Magyarországon.* Bp. 2000. 205. A békepapok felfüggesztéséről és az ezt követő kormányzati intézkedésekről lásd *Pál József: Békepapok.* Bp. 1995. 115–123., *A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságainak jegyzőkönyvei.* 1957. július 2. – december 28. Szerk. Baráth Magdolna – Feitl István. Bp. 2006. 330–332.

³⁸ Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának határozata az ifjúság nevelésének néhány kérdéséről és a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség megalakításáról. 1957. március 11. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956–1962.* Szerk. Vass Henrik – Ságvári Ágnes. Bp. 1973. 45–51.

³⁹ *Géczy János:* Az 1956-os balatonfüredi pedagógus-konferencia elő- és utóélete a pedagógiai sajtóban. *Magyar Pedagógia* 105. (2005: 3. sz.) 247.

⁴⁰ *Jóború Magda:* Az oktatásügy időszerű kérdései. *Köznevelés,* 1957. február 15. 1–5.

lesznek a „tudományos materializmus igazságainak”. Kónya a hitoktatás kérdésében csatlakozott a miniszterhelyettes kritikus álláspontjához, amikor az „ellenség” által kezdeményezett politikai akciókról, iskolai nyugtalanságról és rendellenességekről beszélt, továbbá közölte, hogy már hatályon kívül helyeztek minden „félreérthető intézkedést.”⁴¹ Kónyát minden bizonnyal a minisztertanácsi ülésen vele szemben megfogalmazott bírálatok indították az önkritikával is felérő beszédre.

A párt vezetői január végétől kezdve az egész országot bejárták, hogy hallgatóságukat meggyőzzék a kormány politikájának helyességéről és az októberi „események” általuk helyesnek tartott értékeléséről. Beszédeikből csupán a hitoktatást érintő részleteket emelem ki. Kádár 1957. január 27-én, a csepeli pártaktíván indította meg az eszmei offenzívát: „[...] az ellenforradalom [...] ma már a gyermekekre fanyalodik, [...] lelki terrorral kényszerítik őket, hogy jelentkezzenek hittanra, a szülők megkérdezése nélkül.” Újra feltűntek az „egykori szerzetesek, levitézlett oktatók”, s üldözik azokat, akik nem jelentkeztek. Kádár rendcsinálást hirdetett, amiben a helyi pártszerveknek is részt kell majd venniük.⁴² Ugyanezen a napon Pécsen, a Nemzeti Színházban tartott „népgyűlést” Marosán György államminiszter, aki az egyetemi autonómiát és az iskolai hitoktatást is negatív kontextusban említette meg beszédében. Kijelentette, hogy a kormány a rendet és a fegyelmet minden körülmények között fenn fogja tartani, „Az iskolák és az egyetemek nem lesznek semmiféle reakciós izgatásnak, lázadásnak színhelyei.”⁴³ Február 2-i, salgótarjáni beszédében Kádár a csepeli gondolatmenetet követte: „Az ellenforradalom itt (ti. az iskolában) bizony támadásban van” – jelentette ki –, s „[...] amit a hitoktatással művelt, az egyszerűen lélektiprás.” Az ellenforradalom, mint testetlen, mindenütt jelenlévő alany mérgezi gyermekek százazreinek lelkét, új fegyverekkel harcol, ezért a nyugalom helyreállítása érdekében vissza kellett állítani a szeptember elsejei helyzetet – érvelt. Végül feltette a demagóg kérdést: „Hogy lehet egy 7 éves gyereket azzal gyötörni, hogy akar-e vallásoktatásra járni, vagy nem?”⁴⁴

⁴¹ Olyan légkört kell teremteni iskoláinkban, amely biztosítja az ifjúság szocialista nevelését. Népszabadság, 1957. január 30. 7.; Az oktató és nevelőmunka csak a marxizmus-leninizmus, a tudományos világnézet szellemében képzelhető el. Szegedi Néplap, 1957. január 30. 2.

⁴² Rajtunk múlik, hogy úrrá legyünk a nehézségeken. Kádár János beszéde az MSZMP aktívaértekezletén, Csepelen. Hajdú-Bihari Napló, 1957. január 31. 2.

⁴³ A közszükségleti iparcikkék importját ötszörösére emeljük. Marosán György államminiszter beszéde a pécsi népgyűlésen. Hajdú-Bihari Napló, 1957. január 29. 1–2. Marosán feljegyzést is készített korábban Kónya Alberthez a „hittan beíratási kampány” ügyében. Kiss Gyula már említett intézkedésével kapcsolatban (Az oktatásügyi kormánybiztos 5/1957./O.K. 1./számú utasítása a hitoktatással kapcsolatos kérdésekről) így írt: ha „Kiss elvtárs magán-szorgalomból túlteljesíti az ellenforradalmi terveket, javaslatot kell tenni azonnal leváltására.” Mohácson pedig Marosán így beszélt: „Az én gyermekem nem fog hittanra járni, de ha ezért üldözni fogják, kitaposom a belét annak a tanárnak.” (MNL OL XIX-I-2-J. 103/1957. 4. d. Feljegyzés. 1957. január 17.)

⁴⁴ Kádár János: A mi rendszerünk életereje abban van, hogy a munkás-paraszt- és értelmiségi tömegekre támaszkodunk. Népszabadság, 1957. február 5. 1–3.

A beszédek jeladásnak bizonyultak, s 1957. február–márciusban megkezdődtek a felelősségre vonások a forradalomban részt vett pedagógusok és diákok ellen. A pedagógusoknak felrótt bűnök közé tartozott a hitoktatás melletti agitáció, a forradalmi bizottságokban való részvétel, a „nacionalista megnyilvánulás” és a kommunista vezetők leváltása. A belügyminisztérium által irányított megtorlás során a hivatalos év végi összefoglalás szerint összesen 695 pedagógust bocsátottak el, 650 igazgatóhelyettest váltottak le és 600-an részesültek fegyelmi büntetésben.⁴⁵ A valódi számok ennél jóval magasabbak lehettek, hiszen az áthelyezések, igazgatói leváltások többsége fegyelmi nélkül történt – ahogyan azt a Jóború Magda számára készített összegzés is jelzi –, s így nem feltétlenül maradt írásos nyoma más hasonló intézkedéseknek.⁴⁶ A minisztérium vezetését március–áprilisban váltották le, Kónya Albert kormánybiztost, a tárca vezetőjét és Kiss Gyula miniszterhelyettest is felmentették tisztségéből. Az új művelődésügyi miniszter az a Kállai Gyula lett, aki az 1956-os események ellenforradalomként való értékelését is elvégezte 1957-ben.⁴⁷ A minisztériumból összesen 150 „megingott, kompromittált, alkalmatlan” embert távolítottak el 1956 után.⁴⁸ Kálmán György és Kónya Albert kis idő múlva ismét az oktatásügyben, de már középvezetői pozícióban helyezkedett el.

A fegyelmi és felülvizsgálati eljárásokkal párhuzamosan lassan elcsendesedett a sajtókampány is.⁴⁹ Az októberi forradalomban újjáalakult és a KISZ megalakításával ismét felszámolt Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége⁵⁰ február 7-én még kiadott egy nyilatkozatot, amelyben a hitoktatás kapcsán „fasiszta zavar-keltésről” és „ellenforradalmi aknamunkáról” számolt be.⁵¹ Ezt követően azonban inkább már a mérséklő hangok érvényesültek – főleg a pedagógus szakma részéről. A Köznevelésben Gábor István február 15-én már elítélően írt egy Zala megyei kabaréről („Fő az önkéntesség”), ami a hittanra jelentkezés kapcsán minden tanárt „korlátolt és terrorista” emberként jellemezett, akik pofonokkal terelik az ifjúságot az iskolai hitoktatás felé. A cikkíró hangsúlyozta, hogy az ilyen

⁴⁵ MNL OL XIX-I-2-n. 8. d. 1341/1957. Jelentés. 1957. december 27.

⁴⁶ A Somogy megyei Tabi Állami Általános Gimnázium igazgatóját, dr. Almásy Györgyöt például a megyei Oktatásügyi Osztály előadójának telefonon érkezett személyes utasítása alapján váltották le, azonnali hatállyal. TGI, iktatás nélkül. Ideiglenes átadás-átvételi jegyzőkönyv. 1957. szeptember 30.

⁴⁷ *Kállai Gyula: A magyarországi ellenforradalom a marxizmus-leninizmus fényében.* Bp. 1957.

⁴⁸ MNL OL M-KS 288 – 33. 1958. 3. ő. e. Tájékoztató a Politikai Bizottság számára, a Tudományos és Kulturális Osztályhoz tartozó szervek káderhelyzetéről és személyzeti osztályaik munkájáról. MSZMP KB TKO. 1959. február 18.

⁴⁹ Ez alól voltak kivételek, hiszen például a Somogyország című megyei napilap márciusban, áprilisban és májusban is közölt még kemény hangú, antiklerikális cikkeket. Lásd *Bertalan Péter: Egyház és politika: a Kádár-rendszer egyházpolitikája a dél-dunántúli régióban.* 1957–1968. Kaposvár 2000. 34.

⁵⁰ *Gergely Ferenc: A magyar ifjúság a 20. században.* Új Pedagógiai Szemle 62. (2012: 11–12. sz.) 152–187.

⁵¹ Ne tűrjük a lelkiismereti szabadság lábbal tiprását. A Magyar Diákok Nemzeti Szövetségének nyilatkozata. Népszabadság, 1957. február 7. 5.

általánosító tréfák csak lejáratják a pedagógusokat.⁵² Ugyanebben a lapszám-ban Lukács Sándor, a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének főtítkára a rossz „OM rendeletek” számlájára írta a „[...] hittanbeíratások hírhető váló ügyét.” Szerinte a pedagógusok többsége nem is befolyásolta a gyerekeket, ezért az általánosítás nem tekinthető jogosnak.⁵³

A tanárokat ostorozó cikkek kezdtek elmaradozni, a „kultúrharc” lezárása-ként pedig az MSZMP IKB 1957. február 26-án kiadott egy határozatot, amely már múlt időben számolt be az iskolai hitoktatás körül az év elején kialakult kaotikus helyzetről.⁵⁴ „Az ellenforradalom erői ugyanis, amelyeket a nyugati imperialista körök anyagi eszközökkel és uszító propagandahadjáratokkal támogattak és támogatnak, nem adták fel a harcot. [...] Januárban pl. a klerikális reakció a hitoktatás ürügyén politikai támadást szervezett az iskolákban a népi demokratikus rendszer ellen.”⁵⁵ Február 28-án országos középiskolai igazgatói értekezletet tartott a minisztérium, ahol az előző időszak hibáiról és a további teendőkről tárgyaltak.⁵⁶ A pedagógustársadalom lecsendesítése után a hitoktatás végleges szabályozása volt már csak hátra.

Az iskolai hitoktatás helyzetének végleges rendezése

A kötelező iskolai vallásoktatást 1949-ben szüntették meg, a helyébe lépő fakultatív hitoktatást azonban olyannyira szűkszávuán szabályozta az ekkor életbe lépő, 5. számú törvényerejű rendelet, hogy az számos visszaéléshez, az „adminisztratív módszerek” elburjánzásához vezetett.⁵⁷ Nem szabályozták részletekbe menően a kérdést, s ez kaotikus helyzetet eredményezett a következő években. (Elképzelhető, hogy ez is volt a jogalkotó egyik szándéka, hiszen így nem volt jogi garancia a fakultatív hitoktatás tényleges megvalósítására.) 1949 és 1957 között több részletkérdést tartalmazó minisztériumi

⁵² Gábor István: Fő a szellemesség? Köznevelés, 1957. február 15. 7.

⁵³ Lukács Sándor: Teljes szívvel és lélekkel szolgáljuk a magyar népet. Köznevelés, 1957. február 15. 6–7. A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete ezt a nevet 1956. november 20-án vette fel, s önmagát az 1956-os forradalom és a demokratikus nemzeti követelések folytatójának tekintette eleinte. 1957 végén a Magyar és a Szabad szó is kikopott belőle, ezt követően lett Pedagógusok Szakszervezete. (http://www.mek.oszk.hu/04000/04056/html/roplap/pdf/roplap1956_0462.pdf, letöltés 2016. jan. 03.)

⁵⁴ Az állam és az egyház közötti „kultúrharcról” számol be egy visszatekintő párdokumentum, mely a küzdelem csúcspontjaként 1957. január végét jelöli meg. MNL OL M-KS 288 – 22. 1958. 4. ő. e. Jelentés az egyházpolitikai helyzetről és javaslatok a helyzet javítására. MSZMP KB APO, 1958. május 5.

⁵⁵ Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1957. februári határozata az időszerű kérdésekről és feladatokról. In: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai i. m. 37–38.

⁵⁶ Az értekezletről lásd Köznevelés, 1957. március 15.

⁵⁷ MNL OL XIX-A-83-a-14/8/a-1957. Jelentés a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány számára a hitoktatás helyzetéről és problémáiról. i. m.

leirat is keletkezett ugyan, de a joganyag valójában átláthatatlan volt”.⁵⁸ 1957 tavaszán jelentek csak meg a végrehajtási jogszabályok és ezek a rendszerváltásig érvényben is maradtak.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága Ideiglenes Intéző Bizottsága (IKB IIB) 1957. március 5-én tárgyalta az egyházpolitika aktuális kérdéseit. Az előterjesztést az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Horváth János ismertette az ülésen. A végső állásfoglalás szerint differenciálni kell a megtorlás során: „az intézkedések arra irányuljanak, hogy a katolikus egyházat, mint az egyházi reakció magyarországi fő képviselőjét elszigeteljük a hozzánk lojálisabb egyházaktól.” Kállai Gyula, az MSZMP KB ideológiai titkára, a művelődésügyet 1957 tavaszától irányító kormánytag pedig a többi egyházzal való megegyezésnek és a katolikus egyházzal való szembeállításuknak a programját vázolta fel.⁵⁹ A restauráció érdekében négy megoldandó feladatot tűzött ki az IIB a kormány elé: megbízható személyeket kell az egyházi állásokba helyezni, félre kell állítani „az ellenforradalom támogatásával hatalomra jutott” egyházi vezetőket, meg kell reformálni a békepapi mozgalmat és ki kell elégíteni a közvetlen politikai érdekeket nem sértő egyházi igényeket.⁶⁰ Az aktuális helyzethez alkalmazkodó, hatalomtechnikai szempontokat előtérbe helyező kádári politika terméke lett a hitoktatás helyzetét végleg rendező, *21/1957. (III. 24) Korm. számú rendelet a vallásoktatásról* és annak végrehajtási utasítása.⁶¹

A rendelet sajátos kompromisszumnak tekinthető: egyrészt rögzítette a szabad vallásgyakorlás elvét, s azt az állampolgárok magánügyének nyilvánította. Számukra „Biztosítani kell, hogy az általános iskolákban és általános gimnáziumokban tanuló kiskorú gyermekük a vallásoktatásban részt vehessen, vagy részt ne vehessen.” Tehát a vallásoktatásból középfokon kimaradtak a szakképzést folytató intézmények vagy a tanító- és óvónőképzők, mely intézmények tanulóit és szülőit így kiemelték a jogalanyok köréből. A kormányzat ezzel kimondatlanul is korlátozta a szabad vallásgyakorlás elvét. Nyilvánvalóan azért döntött így, mert a munkásosztály, illetve a nevelői réteg utánpótlását biztosító iskolákat kiemelten fontos, a „klerikális reakciótól” védendő területnek tekintette a pártvezetés. Az így már mindenkire egyaránt vonatkozóan nem is

⁵⁸ *Köbel Szilvia*: „Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak. Bp. 2005. 46–47.

⁵⁹ *Soós Viktor Attila*: A megtorlás éve. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium fellépése a „klerikális reakció” ellen. In: Amikor „fellazult tételben fogalmazódott meg a világ.” Magyarország a hatvanas években. Szerk. Ólmosi Zoltán – Szabó Csaba. Bp. 2013. 86–87.

⁶⁰ *Balogh M.*: Lojalitás i. m. 56–57. A közvetlen politikai érdekeket nem sértő egyházi igények közé tartozott a fakultatív vallásoktatás biztosítása, az egyházi irodalom és vallásos félóra engedélyezése a rádióban a katolikus egyház számára. *Köbel Sz.*: „Oszd meg és uralkodj!” i. m. 129–130.

⁶¹ 21/1957. (III. 24.) Korm. számú rendelet a vallásoktatásról. In: Hatályos jogszabályok gyűjteménye, 1945–1958. II. Szerk. Dr. Nezvál Ferenc – Dr. Szénási Géza – Dr. Gál Tivadar. Bp. 1960. 514.

tekinthető garanciát burkolt fenyegetés követi a szövegben (hasonlóan az 1957. január 5-i kormány-nyilatkozathoz): a törvény szigorával kell fellépni azokkal szemben, akik a hittant „[...] a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, vagy gazdasági rendje ellen használják fel”, erőszakkal vagy fenyegetéssel segítik elő, illetve akadályozzák a vallásoktatást (itt balra is csap egyet a rendelet szövege). A hittan heti két óra lehet, a rendes tanítási időn kívül (előtte vagy utána), s egyházi helyiségben is engedélyezhető (!), ha nincsen elegendő iskolai terem. A vallásoktatásra való beiratkozást a normál beiratkozás után, legkésőbb egy héttel kell megtartani – ennek pontos időpontjáról a sajtó, a rádió és az igazgatók kötelesek tájékoztatást adni. A hittan beiratkozás a szülő vagy a gyám beleegyezésének igazolásával lehetséges (ennek formáját a végrehajtási utasítás konkretizálja), s csak olyan hitoktatók vehetnek részt ebben, akiknek személyéhez a megyei tanács v. b. művelődési osztálya is hozzájárult.

A 39/1957. MM sz. utasítás a vallásoktatásról részletekbe menően tárgyalta az iskolák feladatait a jelentkezés kapcsán.⁶² Az iskolának kellett a beiratkozáshoz helyiséget, megfelelő számú pedagógust biztosítania, és az igazgatókat kötelezték az időpont kihirdetésére. Csak az a beiratkozott gyerek járhatott hittanra, akinek szülője vagy gyámja az igazgató, illetve a beíratást végző pedagógus előtt szóban, meg nem jelenés esetén írásban közölte szándékát az iskolával. A vallásoktatásra beírt tanulókat jegyzékbe kellett venni, aminek tartalma a következő volt: „sorszám, név, anyja neve, felekezet”. Ez a lista újdonságnak számított a rendelethez képest: funkcióját tekintve egyszerre jelenthetett az iskolavezetés számára technikai segítséget és az ellenőrzés, nyilvántartás egy olyan módját, ami erősítette az igazgató és a megyei oktatásügyi apparátus hatalmát és megfélemlíthetett egyes szülőket. A vallásoktatásra beírt tanulók számát másnap jelentenie kellett az igazgatónak az illetékes művelődési osztály felé – ez utóbbi szervekhez tartozott az esetleges panaszok kivizsgálása is. Az igazgató feladata lett a vallásórák ellenőrzése, akár az iskolában, akár egyházi helyiségben tartották azokat.

A rendelet és az utasítás által meghatározott rendszer szerint az 1957–58-as tanévben rekordszámú diák jelentkezett hitoktatásra Magyarországon. Nem volt ez másként Somogy megyében és a Tabi Állami Általános Gimnáziumban sem.

Hitoktatás Somogyban

1960-ban az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya többször is foglalkozott a hitéleti helyzettel. A megbeszélésekre 15 megyére kiterjedő átfogó szakértői jelentések készültek, többek között a vallásoktatás alakulásáról.⁶³ Az 1957–58-as

⁶² Balogh M. – Gergely J.: Állam i. m. 978–980. A rendeletet és utasítást részletesen tárgyalja: Nagy P. T.: Járszalag i. m. 205–208.

⁶³ MNL OL M-KS 288 – 22. 1960. 6. ó. e. Jelentések a megyék egyházpolitikai helyzetéről. MSZMP KB APO. Dátum nélkül.

tanévben megfigyelhető „hullámhegy” és az ezt követő, egyre gyorsuló csökkenés valamennyi dokumentumban jól kirajzolódik.

Somogy megyére vonatkozóan csak későbből, 1964-ből maradt fenn hasonló jelentés.⁶⁴ Az ebben közölt, hivatalos adatok alapján készült táblázat szemléletesen mutatja be a hittanra jelentkezők arányának alakulását. A számok értékelésénél ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy sokan beiratkozás nélkül jártak hittanra, illetve volt „illegális” hitoktatás is.

1. táblázat

A hittanra jelentkezők százalékos aránya Somogy megyében, 1953–1965

1953–54	1956–57	1957–58	1958–59	1959–60	1960–61	1961–62	1962–63	1963–64	1964–65
39,4%	40,0%	56,0%	54,4%	44,2%	36,1%	26,2%	20,8%	19,3%	16,6%

Forrás: MNL SML XXXV. 1.c. 1964. 40. ő. e. 186.

A megyében korábban nagyon erős volt az egyház befolyása, a pártirányítás is tradicionálisan vallásos vidéknek tartotta, amit szemében csak tovább erősített, hogy a helyi katolikus papság az egyházkormányzattal gyakran szembekerült a történelem folyamán.⁶⁵ Az 1956–57-es tanévben azonban a hivatalos kimutatások szerint a megyében regisztrált 597 középiskolásból egyetlen tanuló sem jelentkezett hittanra. Országosan hasonló volt a helyzet, hiszen a megyei jogú városokkal együtt is csak 267 tanuló – az összes középiskolás 0,36%-a – iratkozott be vallásoktatásra a gimnáziumokban, szemben a 354414 általános iskolással, ami valamivel több, mint 30%-a volt a teljes általános iskolai diáklétszámnak.⁶⁶

A nullához képest az 1956-os forradalom és az 1957. januári rendeletek közötti időszakban a somogyi középiskolások körében az 50-60%-ot is elérte a vallásoktatásra jelentkezők száma. A forradalom leverése után újjászerveződő párt megyei Intéző Bizottságának jelentése szerint nem a belső meggyőződés és lelki szükséglet vezetett ehhez, „[...] hanem inkább politikai jellegű állásfoglalás volt tanulók és szülők részéről egyaránt.” A dokumentum a radikális növekedés mögött a Művelődésügyi Minisztérium liberális rendelkezéseit, a hitoktatók „csendes agitációját” és a pedagógusok magatartását sejtette, akik nem helyezkedtek

⁶⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (továbbiakban MNL SML) XXXV. 1. c. 1964. 40. ő. e. Tájékoztató jelentés az 1964-65. tanévi hittanbeiratások alakulásáról. MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottságának ülései. Kaposvár, 1964. augusztus 4.

⁶⁵ MNL SML XXXV. 1. b. 1968. 17. ő. e. Jelentés az egyházpolitikai kérdésekről a Politikai Bizottság 1968. március 4-i határozata alapján. MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottságának ülései. Kaposvár, 1968. november 2. Ekkoriban a katolikus egyházmegye Somogy, Veszprém és Zala megyékre terjedt ki és a veszprémi püspök irányítása alatt állt. Badalik Bertalant 1957 nyarán mozdította el a hatalom tisztségéből.

⁶⁶ MNL OL XIX-I-2-k. Az 1956/57. évi hittanbeiratások előkészítése és lebonyolítása. 1956. július 25. 4–5.

határozottan szembe a vallásoktatással a politikai-világnézeti semlegességre hivatkozva, s mert az társadalmilag „kényelmetlen” lett volna számukra.⁶⁷

Bertalan Péter több írásában is foglalkozott a hitélet, hitoktatás és egyházpolitika regionális kérdéseivel. Véleménye szerint az 1956-os forradalom „tehetlenségi nyomatéka”, közgondolkodást befolyásoló hatása még sokáig érvényesült és az egyházak is igyekeztek ezt a légkört befolyásuk növelésére kihasználni. Az iskolai hitoktatás így vált első számú kérdéssé, hiszen ezek az adatok tényszerűen jelezték az egyházak lakosságra gyakorolt hatását.⁶⁸

Az állami beavatkozás döntő mértékben az ifjúság vallásos nevelésének kérdésére koncentrált, mivel azt remélte, hogy így idővel elérheti az egyházak befolyásának teljes visszaszorulását. Legalább ilyen fontos szempont volt, hogy legkönnyebben az iskolai hitoktatás formális világát tudta a pártállam ellenőrizni, mivel a hitélet többi megnyilvánulása (szertartások és az azokon való részvétel) a magánélet szférájába tartozott.⁶⁹ A túlnyomórészt katolikus Somogy megyében számos módszerrel igyekeztek csökkenteni 1956 után a hittanra jelentkezők számát: a szülők megfélemlítése, a pedagógusok megfegyelmezése éppúgy ide tartozott, mint az, hogy egyházi vezetőket kényszerítettek arra, hogy túl aktív papjaikkal szemben fegyelmi eljárást indítsanak. Gyakran előfordult az is, hogy az oktatásügyi szervek a falunapot, sportrendezvényeket és az úttörőünnepélyeket szándékosan a fontosabb egyházi szertartások (elsőáldozás, konfirmáció, bérálás) időpontjára szervezték, hogy így is csökkentsék a résztvevők számát.⁷⁰ Ezt a módszert alkalmazták a hittanórák időpontjainak meghatározásánál, sőt a beiratkozásnál is.

Hittanra jelentkezés az 1957–58-as tanévben az országban és Somogy megyében

A vonatkozó tanévben a hitoktatásra 1957. július 4-én, 14 órától 18 óráig és július 5-én 8 órától 13 óráig lehetett jelentkezni az általános iskolákban és gimnáziumokban.⁷¹ Az időpont kiválasztása tudatosnak tekinthető, hiszen a tradicionálisan vallásos falusi környezetben a mezőgazdasági munkák szempontjából nagyon zsúfolt periódusban remélhető volt, hogy az időhiány miatt nagyobb számban nem íratják majd be a gyerekeket. Jóború Magda miniszterhelyettes levélben fordult a pártbizottságokhoz a jelentkezés időpontja előtt négy héttel: „Fontos volna, hogy a

⁶⁷ MNL SML XXXV. 1. c. 1957. 1. ő. e. Jelentés a megye közoktatási és nevelési munkájáról. MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottságának ülései. Kaposvár, 1957. május 21.

⁶⁸ Bertalan Péter: A Kádár-rendszer egyházpolitikája Somogy megyében a levéltári források tükrében (1957–1959). In: Somogy megye múltjából: levéltári évkönyv. 29. évf. 29. sz. Szerk. Bősze Sándor. Kaposvár 1998. 234–235.

⁶⁹ Bertalan P.: Egyház i. m. 70.

⁷⁰ Bertalan Péter: Hit és politika Somogyban. 1957–1968. In: Somogyi Kalendárium. Kaposvár 2002. 76–77.

⁷¹ TGI 36978/1957. Vallásoktatással kapcsolatos intézkedések. 1957. június 26.

pártbizottságok, a pedagógus pártszervezetek, a párttag pedagógusok megfelelő politikai agitációt végeznének: ériék el, hogy a kommunista szülők, volt MDP tag s más, párthoz közelálló szülők ne írassák be gyerekeiket hittanra.”⁷² Emellett figyelmeztetett a fentebb ismertetett utasítás betartására is. A géppel írt tisztázat mellett megőrzött kézzel írt piszkozatban egy áthúzott mondat tanúskodik a helyi szervek nyugtalanságáról: „Gyengébb megyei műv. osztályok a mellékelt utasításon kívül további intézkedéseket kérnek, mert félnek.”⁷³

A pártirányítás hátsó szándékát az egyház igyekezett ellensúlyozni: a Veszprém egyházmegyei hatóság például, amelyhez Somogy is tartozott, köriratot adott ki a hittanbeíratásról, amelyben a híveket a törvényerejű rendelet által biztosított szabadság kihasználására biztatta – „éljetez vele”. Nyomatékosan felhívta a hívek figyelmét arra, hogy szóban és írásban is bejelenthetik gyermekeiket hittanra.⁷⁴ Más egyházmegyékben is hasonló tartalmú iratokat olvastak fel a plébánosok a miséken. Egyebek mellett a jelentkezés lehetőségének törvényi garanciája és az egyházi aktivitás is közrejátszott abban, hogy az 1949–1989 közötti időszakot tekintve ebben a tanévben jelentkezett a legtöbb tanuló hitoktatásra.

Az 1957–58-as tanév hittanbeíratási tapasztalatairól készült pártjelentés nem tartalmazott részletes számokkal ellátott mellékletet, miközben az előző, és az egy évvel későbbi tanévre vonatkozó összefoglalókban létezett ilyen kimutatás.⁷⁵ Ez a tény mindenképpen elgondolkodtató. A tendenciákat természetesen így is ki lehet olvasni az anyagból, de a túl magas számokat még a szigorúan bizalmas iratban sem ismertették. Az általános iskolások körében ugyanis több mint 16 százalékkal magasabb volt a jelentkezők száma, mint az 1956–57-es tanév előtt (az arány 30,18%-ról 46,76%-ra nőtt). A középiskolásoknál ugyanez az arány 10,36% volt – ez esetben majdnem 10 százalékos növekedésről beszélhetünk. A jelentkezők többsége paraszti származású volt, de a munkásrétegek se maradtak el nagyon mögöttük, a nagyvárosokban pedig az alkalmazottak és az egyéb kategóriába tartozó gyerekek aránya ugrott meg.⁷⁶ Sőt, még a párttagok, gazdasági és közigazgatási vezetők és pedagógusok közül is többen beíratták gyermekeiket hittanra.

Az okok között első helyen az előkészítés hiányosságait említette az előterjesztés, mivel több helyen elmaradt a felvilágosító munka (például Somogy, Békés, Hajdú és Szabolcs megyékben, valamint egyes fővárosi kerületekben). Sok pedagógus úgy vélte ugyanis, hogy „[...] nem ajánlatos kivinni a kérdést a szülők közé.” A dokumentum összeállítói szerint az SZKP XX. kongresszusának „[...] ellenséges és revizionista

⁷² MNL OL XIX-I-2-n. 8. d. 1341/1957. Jóború Magda levele. 1957. június 3.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Utolsó Vacsora Római Katolikus Plébánia Irattára, Tab (továbbiakban: UVPI) 5401-94/1957. Veszprém egyházmegyei hatóság körirata a hittanbeíratásról. Dátum nélkül.

⁷⁵ MNL OL M-KS 288 – 33. 1958. 3. ó. e. Tájékoztató jelentés az 1957/58 évi hittanbeíratások tapasztalatairól. MSZMP KB TKO. 1957. július 23.

⁷⁶ A származási kategóriák középiskolai gyakorlatához lásd *Somogyvári Lajos: Származási kategóriák és lemorzsolódás a középiskolában (1953–1962). Neveléstudomány 3.* (2015: 3. sz.) 56–68.

értelmezése” is hozzájárult a számok emelkedéséhez. A lakosság körében ugyanis elterjedt az a vélemény, hogy „[...] most már be lehet bátran íratni a gyermekeket, mert a Szovjetunióban bomlik az egység.” Emellett a szülők jelentős része úgy vélte, hogy a valláserkölcsi nevelés becsületes, tisztelettudó embereket nevel a gyerekekből, ami szintén motiváló tényező lehetett a jelentkezésnél. Ráadásul elég volt egy szülő aláírása, így több édesanya a férje tudta nélkül, esetleg annak akarata ellenére írta fel a gyermeket a listára. Érdekes érveléssel merült fel az 1956-os forradalom kérdése az okok között: a papok az ifjúság „[...] októberi tiszteletlen magatartását a vallásos nevelés hiányaként [...]” állították be, így készítve a híveket a megfelelő döntésre, ami az egyház szempontjából a hittanra való jelentkezés volt. Kádár egy évvel később már egyszerűen csak „politikai hisztériaként” értékelte a középiskolások jelentkezését, mivel szerinte a diákok „[...] tüntetésszerűen iratkoztak be.”⁷⁷

Somogy megyében, a jelentkezés napján tartott intézőbizottsági ülésen Takács István, a kaposvári járási pártbizottság első titkára arra az álláspontra helyezkedett, hogy „[...] a hittanbeiratás nagy %-ot fog kitenni a megyében.” Ezt inkább politikai, mint vallási kérdésnek tartotta, mivel szerinte „[...] az emberek demonstrálni akarják az állásfoglalásukat.”⁷⁸ Az összesített adatok szerint végül az országos átlagnál magasabb lett a hitoktatásra felírtak aránya a megyében: az általános iskolásoknál a beiratkozott tanulók 57,6%-át, a középiskolásoknál pedig 16,8%-át íratták be a szülők.⁷⁹

Hittanra jelentkezés a Tabi Állami Általános Gimnáziumban

A Tabi Állami Általános Gimnáziumban még a fentieknél is nagyobb arányban jelentkeztek hittanra. A beiratkozottak számának és körének rekonstruálásához az igazgató által összeállított listát kiegészítettem egyéb releváns adatokkal.⁸⁰

⁷⁷ Jegyzőkönyv a Központi Bizottság 1958. július 25-én megtartott üléséről. In: A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei. Szerk.: Soós László. Bp. 1997. 423.

⁷⁸ MNL SML XXXV. 1. c. 1957. 1. ő. e. A falusi agitációs munka állása és az ezzel kapcsolatos feladatok. MSZMP Somogy Megyei Ideiglenes Intéző Bizottságának/Végrehajtó Bizottságának ülései. 1957. július 5. 269.

⁷⁹ MNL OL M-KS 288 – 33. 1958. 3. ő. e. Tájékoztató jelentés az 1958/59. tanévi hittanbeiratások tapasztalatairól. MSZMP KB TKO. 1958. július 7. 1., 2. számú melléklet.

⁸⁰ A táblázat összeállításához a következő dokumentumokat használtam fel a Tabi Állami Általános Gimnázium irattárából: Hittanbeiratás, 1957–58. tanév; Áll. Általános Gimnázium Tab I. osztályának anyakönyve az 1956/57 iskolai évben; Áll. Általános Gimnázium Tab II. osztályának anyakönyve az 1956/57 iskolai évben; Áll. Általános Gimnázium Tab reál IV. osztályának osztályozónaplója az 1957/58-ik iskolai évben; Áll. Általános Gimnázium Tab reál II. osztályának osztályozónaplója az 1958/59-ik iskolai évben.

2. táblázat

Hittanra jelentkezők listája a Tabi Állami Általános Gimnáziumban (1957–58)

Tanuló sorszáma	Nem	Kategória	Gondviselő foglalkozása	Osztály
1.	fiú	Alk	Párthivatal, postaőellenőr	IV.
2.	lány	Dp	földműves	II.
3.	lány	Dp	földműves	IV.
4.	lány	NA	NA	I.
5.	fiú	Dp	paraszt	III.
6.	lány	É	Járásbíróság	IV.
7.	lány	É	Járásbíróság	I.
8.	fiú	É	nyugdíjas gazdatiszt	III.
9.	lány	Dp	dolgozó paraszt	III.
10.	fiú	Alk	Járási Tanács, tisztviselő	II.
11.	lány	É	Járási Tanács	I.
12.	fiú	M	Műszaki Ktsz.	I.
13.	fiú	E	cipész mester	III.
14.	fiú	Dp	földműves	IV.
15.	fiú	É	NA	I.
16.	lány	E	nyugdíjas tisztviselő	III.
17.	lány	E	nyugdíjas	I.
18.	lány	Alk	Községi Tanács, hivatalsegéd	II.
19.	lány	Alk	Községi Tanács	I.
20.	lány	E	népbolti alkalmazott	II.
21.	fiú	É	gyógyszerész	III.
22.	fiú	E	Ktsz, szabó	II.
23.	lány	Alk	NA	I.
24.	lány	Dp	földműves	II.
25.	lány	Alk	földműves, 1945 előtt kereskedő	II.
26.	lány	E	kovács, 1945 előtt csendőr	II.
27.	fiú	Dp	földműves	II.
28.	lány	É	gyógyszerész	II.
29.	fiú	Dp	földműves	II.
30.	fiú	Dp	háztartásbeli	II.
31.	fiú	E	földműves, 1945 előtt csendőr	II.
32.	fiú	E	asztalos	III.
33.	fiú	E	asztalos	II.
34.	lány	M	állami útór	I.
35.	fiú	E	ÁG, kertész, 1945 előtt tulajdonos	II.
36.	lány	M	Ktsz.	I.
37.	fiú	Dp	földműves	II.
38.	lány	M	NA	I.
39.	lány	E	népbolti eladó	IV.
40.	lány	E	földműves, 1945 előtt asztalos	IV.
41.	lány	É	Nemzeti Bank	I.
42.	fiú	É	tanácstitkár, 1945 előtt jegyző	IV.

A rövidítések feloldása: Alk=alkalmazott, Dp=dolgozó paraszt, E=egyéb, É=értelmiségi, Ktsz=kisipari termelőszövetkezet, M=munkás, NA=nincs adat
Forrásokat lásd a 80. lábjegyzetben

A gimnázium teljes létszáma ebben a tanévben 136 fő volt a hivatalos beiratkozáson alapuló dokumentumok szerint.⁸¹ Közülük 42-en jelentkeztek hittanra, ami a teljes létszám 30,89%-a. A helyi plébánia által készített, fél évvel későbbi hitéleti jelentés már kisebb számokkal dolgozik.⁸² Eszerint 120 diákból 36 katolikus diák járt hittanra, ami szintén nagyjából 30%-os arányt jelent. Az iskolai és egyházhivatali iratok közti eltérésnek több oka is lehet: tanév közben kimaradhattak néhányan, vagy átjelentkezettek más oktatási intézménybe, s a hittanórákra sem feltétlenül járt mindenki folyamatosan. (A képet tovább árnyalja, hogy a hittanórára nem járó tanulók sem maradtak ki feltétlenül a vallásoktatásból.) Ezek a szempontok arra figyelmeztetnek, hogy a jelentésekben előforduló, hittanra járó tanulók számáról szóló adatokat fenntartással kell kezelni.

A Tabi Állami Általános Gimnáziumban hittanra jelentkezők motivációit, társadalmi hátterét a táblázat adatai alapján közelítem meg első körben, majd ezt követően a plébániai iratok és személyes visszaemlékezések segítségével igyekszem árnyalni a képet. Vallásoktatásra nagyjából egyenlő számban jelentkeztek lányok és fiúk 23, illetve 19 fő, ami megfelelt az iskolán belüli arányoknak. Többségük első (12 fő) vagy második osztályba járt (16 fő), a harmadik és negyedik osztály pedig 7-7 fővel képviseltette magát. A felsőbb évfolyamokra jellemző alacsonyabb részvétel egyik oka az lehetett, hogy a főiskolai és egyetemi felvételnél nem számított jó pontnak a hittanóra látogatása a középiskolai ajánlás elkészítésekor. Ráadásul 17-18 éves korra már a hittanlátogatás egyik fő oka, a bérnálásra és konfirmációra való felkészülés is általában lezajlott, még a felkészülést viszonylag későn kezdők esetében is. Emellett a diákoknak több dolguk is volt az utolsó két évben, s erre a korosztályra már kisebb befolyása volt a kisebbségnél még meghatározó családi véleményeknek. Az iskolai hitoktatást automatikusan a római katolikus egyházhoz köti a közlemény, de a 42 jelentkezőből kettő evangélikus, egy pedig református hittanra jelentkezett – az ő hittanórájuk a kis létszám miatt nem az iskolában, hanem a gyülekezeti-istentiszteleti helyen történt. Vizsgálatom az ő vallásoktatásukra nem terjed ki.

A származási kategóriák vizsgálata több érdekes következtetésre nyújt lehetőséget: a középiskolában nemcsak a továbbtanulás szempontjából számított fontosnak a társadalmi hovatartozás kérdése, hanem a fegyelmezési-jutalmazási ügyekben is nagy szerepet játszott. Az anyakönyvekben és beírási naplókban a nevek mellett feltüntetett kategóriák rendszere a hatalom szempontjából mutatta az iskolába járók társadalmi hátterét. Kiválasztott, pozitív irányban diszkriminált kategóriának számított a munkás (M) és a termelészövetkezetekben dolgozó paraszt (Dp) gyermeke, míg az egyéb (E), az értelmiségi (É) és az alkalmazott (Alk) megjelölés inkább a negatív/továbbtanulás szempontjából nem támogatott jelentéstartományba tartozott.

⁸¹ TGI *Irányi Károly*: A gimnázium és szakközépiskola alapításának és működésének körülményei. Kézirat. 29.

⁸² UVPI Hitéleti jelentés az 1957. évről. 1958. január 30.

A minisztériumi és iskolai iratok alapján rekonstruálható a kategorizálás rendszere és gyakorlata.⁸³ A hittanra járók társadalmi összetételéről így kirajzoló kép összevethető a népszámlálási adatokból kinyerhető foglalkozási szerkezettel. A tabi járás falvaiban az 1960-as felmérés szerint a mezőgazdaság dominált a kereső lakosság körében (60–80% között), ezzel szemben Tabon mindössze 30,2% helyezkedett el az agrár-szektorban, az egyéb népgazdasági ágakban 28,5%, az iparban 19,3%, a kereskedelemben pedig 10,2% dolgozott.⁸⁴ Figyelemre méltó az „egyéb” kategória – az 1960-as népszámlálás idején jellemzően a közlekedés, szolgáltatás és közszolgálat szakmáit sorolták ide – kimagasló aránya.

A helyi társadalom foglalkozási statisztikai mutatóihoz némileg hasonlóan hittanra is kimagasló arányban jelentkeztek az „egyéb” kategóriába tartozó tanulók a helyi gimnáziumban (12-en, ami az összes jelentkezés 28,6%-a), kisiparosok (cipész, szabó, kovács, asztalos), nyugdíjasok és népbolti eladók gyermekei.⁸⁵ Három olyan szülő (és gyermeke) is ide tartozott, akinek a foglalkozása ugyan 1957-ben földműves és állami szektorban dolgozó paraszt volt, 1945 előtti foglalkozását tekintve azonban reakciónak (csendőr), illetve korábban önállónak (asztalosmester, bolttulajdonos) tekintették, s ez hátrányosan hatott a besorolásra. (Hivatalosan az 1938. évi állapotot tekintették mérvadónak a foglalkozást tekintve, ami természetesen erre az időre már egyre anakronisztikusabbá vált). A második legnagyobb hittanra járó csoportot a dolgozó parasztok gyermekei alkották – 10 fő, 23,8% – ami sokkal homogénebb kategória volt az előzőnél. A helyi társadalomban vezető tisztséget betöltő, a tabi közvéleményt vélhetően legerőteljesebben befolyásoló értelmiségi rétegek alkották a jelentkezők következő csoportját (9 fő, 21,4%). A Nemzeti Bankban, Járásbíróságon, Járási Tanácson dolgozók éppúgy ide tartoztak, mint az egyik közeli falu tanácsitkára (ő volt az egyedüli, aki írógéppel elkészített szülői nyilatkozatot küldött be az iskolába), a gyógyszerész, vagy a nyugdíjas gazdatiszt. Az egyetlen tanuló, akinél üresen maradt a gondviselő foglalkozásának rubrikája és az értelmiségi kategóriában szerepelt, a helyi evangélikus lelkész fia volt. Ebben az esetben a naplót kitöltő pedagógus a gyermek védelmét tarthatta szem előtt, hiszen az egyházi állás esetében az osztályidegeneknek járó X kategória is opció volt, ami viszont a gyermek középiskolába való felvételét megakadályozhatta még ebben az időben.⁸⁶

⁸³ TGI 48/1954. Egyetemi és főiskolai tanulásra jelentkező tanulók származásának megállapítása. Oktatásügyi Minisztérium, 1954. március 25., TGI 33/1956. Oktatásügyi Minisztérium 847/853-68/1954. VIII. sz. rendelete, MNL OL M-KS 288 – 22. 1957. 4. ó. e. MSZMP KB APO. 1957. március 14. Az egyetemi és főiskolai iskoláztatás problémái.

⁸⁴ Az adatok forrása: 1960. évi népszámlálás. 3. I. Somogy megye személyi és családi adatai. Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1962. 42., 46–47., 77., 106–107.

⁸⁵ A származás szerinti kategorizálás gyakorlatában a kereskedelemben dolgozók gyermekeit általában az egyéb kategóriába sorolták az osztályfőnökök, de ez személyenként, helyzettől függően változhatott.

⁸⁶ A tabi evangélikus lelkészről lásd *Jáni János*: A Somogy-Zalai Evangélikus Egyházmegye és gyülekezeteinek története. Kaposvár 2004. 55., 257., 277. Lehetséges, hogy a többi hiány-

Az alkalmazottak gyermekei (6 fő, 14,3%) szintén a helyi elitbe tartoztak, hiszen szüleik a Párthivatalban, a Járási vagy Községi Tanácson dolgoztak, beosztotti státuszban.⁸⁷ Ide is bekerült egy 1957-ben már földművesként dolgozó szülő, aki 1945 előtt még kereskedő volt. Munkás kategóriába négy személyt soroltak (9,5%): egy állami útórt, két Ktsz-ben dolgozó kisiparost, továbbá egy önálló villanyszerelőt, akinél ismeretlen okból – valószínűleg, mert a gyermeknek hátrányt jelentett volna édesapja foglalkozásának pontos meghatározása – nem tüntették fel a foglalkozást.⁸⁸

A népszámlálási adatok által tükrözött foglalkozási szerkezet belső arányainak szinte teljesen megfeleltek a hittanra járók származási kategóriái, szignifikáns eltérés csak az agrár szektor esetében mutatkozott, de ez a különbség az 1945 előtti foglalkozást beszámító iskolai gyakorlat torzító hatásának tudható be. Az értelmiségi csoport esetében nem rendelkezünk népszámlálási adattal, így feltételezhető, hogy ebben az esetben is megvan ez a korreláció. Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a vallásoktatásban résztvevő diákok társadalmi összetétele a helyi közösség tekintetében reprezentatívnak tekinthető. Emellett feltűnő, hogy a vezető pozíciót betöltő és elismert szülők jelentős hányada beíratta gyermekét hittanra – a pedagógusok kivételével.

A plébániai jelentések alapján kijelenthető, hogy Tab és környéke vallásos vidék volt az ötvenes évek közepén. 1956-ban például a 404 beiratkozott általános iskolásból 349 jelentkezett hitoktatásra. Ebben az évben a középiskolában erre nem volt lehetőség. A lakosság vallás szerinti megoszlása 1956-ban és 1957-ben is ugyanolyan volt: 2827 katolikus mellett 370 reformátust, 748 evangélikust, 3 izraelitát és 28 „szektást” tartottak nyilván a községben.⁸⁹ Az 1957–58-as tanévre való beiratkozáskor 277 általános iskolásból 225 jelentkezett hittanra a tabi járásban, a középiskolások esetében pedig 120 gimnazistából 36 szerepelt a plébánia nyilvántartásában. Az Erdélyből elszármazott tabi plébános, dr. Buzás Gerő tartotta a hitoktatást a tabi és zalai általános iskolában, míg Puskás Lajos káplán a gimnáziumban és a környező falvakban, a Somogy megyei oktatási osztály engedélyével.⁹⁰

---

zó adatnál hasonló megfontolások játszhattak közre, mint itt.

⁸⁷ Látszólag ellentmondás van abban, hogy az alkalmazottak gyerekeinek továbbtanulását hivatalosan nem támogatták. A származási kategorizálást szabályozó utasításokban azonban mindig hangsúlyozták a kivételeket, s az iskolaigazgatók mozgástere nagy volt. (Pl. ajánló leveleket küldhettek az egyetemnek, főiskolának.) Az általános szabályok tehát annyira „rugalmasak” voltak, hogy a járási pártbizottság, vagy az igazgató sok mindent megtehetett a fiataloknak az érdekében.

⁸⁸ Hammer Károly szóbeli közlése. Tab, 2015. július 7.

⁸⁹ UVPI Hitéleti jelentés az 1955. évről. 1956. február 13., Hitéleti jelentés az 1956. évről. 1957. február 12., Hitéleti jelentés az 1957. évről. 1958. január 30. Számos kiségyház működött és működik ma is Tab térségében (főként nazarénusok és szombatisták), a pejoratív „szektás” megjelölés rájuk utal.

⁹⁰ UVPI 200-1957. Jelentés a hitoktatásról az egyházmegyei hatóságnak. 1957. szeptember 7.

A plébániák házi krónikái (*Historia Domusai*) olyan forrásokat jelentenek a történeti irodalom számára, melyeket még nem használnak kellően a kutatók. A plébánosok által naplózott események az egyház helyi képviselőinek szempontjait és álláspontját tükrözik, s ez az aspektus máshonnan nem igazán ismerhető meg. A tabi egyházközség *Historia Domusai*ban például a következők állnak a vizsgált időszakról: „Az 1957–58 iskolai tanévre Tabon 220 gyereket íratnak be a szülők, de kb. 300-an jártak hittanra, ami 85%-nak felel meg.”⁹¹ Az összlétszámba a plébános a környező falvak általános iskolásait is beleszámolta, hiszen ennyi gyerek nem volt Tabon. A pártjelentések állandó hiányosságként említették az ellenőrzés hiányát, ami lehetővé tette, hogy olyanok is járjanak hittanra, akik nem iratkoztak fel. Csak egy katolikus gyerek nem járt hittanra ekkor. Az egyház szemében pozitív számok mögött a negatív tendenciákat sem hallgatta el dr. Buzás Gerő: „A régi, első elemi iskolai gyerekek templomban, az első hittanórán általában félnek, meglepettek, gyámoltalanok, de egyben tekintély tisztelőbbek voltak. Pár év óta ez változáson ment át. Döntő többségük «bolsevista» bátor, hangos, jóval fegyelmezetlenebb, szinte született nem tekintélytisztelők sem templomban, sem hittanóra alatt. Kb. fél év kell hozzá, hogy a vallásos nevelés alatt e téren javulás álljon be [...] Az ateista iskola romboló hatása [...] határozottan érzik a VII. és VIII. általános iskolásokon.”⁹²

A világháború után született gyermekeknél tehát már érződött az iskola világnézeti átnevelése, ezzel párhuzamosan csökkent a család és a szűkebb környezet hatása, legalábbis a plébános sommás összegzésében, amely figyelmen kívül hagyta például a szekularizáció jelenségét, a hitélet visszaszorulását. Érdekes, hogy a középiskolai hittan (jóllehet az előző években nem volt ilyen) csak egy rövid félmondatban van megemlítve: „[...] a tabi gimnáziumban a káplán úr végezte a hitoktatást.”

Három volt diák, Hammer Károly, dr. Garabon Károly és dr. Csepinszky Béla szóbeli visszaemlékezése lehetővé teszi számunkra, hogy bepillantassunk a száraz adatok mögé, és megismerhessük az akkori szereplők által át- és megélt történelem egy szeletét.⁹³ Hammer Károly emlékei szerint a délelőtti tanítás után, 13 és 14 óra körül volt hittanóra a gimnáziumban. Úgy emlékezett, hogy Puskás Lajos káplán színvonalas órákat tartott. A vallásoktatásban részt vevők számának megugrását a forradalom utóhatásának tudja be Hammer. Akik itt jártak hittanra, valószínűleg már általános iskolában is részt vettek a vallásoktatásban. Az elsőáldozás a hittan keretében történt, a bérmálkozáshoz azonban már külön be kellett járni a templomba. Az akkori plébános, dr. Buzás Gerő aktívan politizált (ezt az állítást a *Historia Domus* is alátámasztja, 1956-ban például visszakövetelte az egyházi birtokokat, 1958-ban pedig egy papi békegyűlésen mondott kemény hangú beszédet

⁹¹ *Historia Domus*. A tabi plébánia története. XI. század – 2011. Összeáll.: dr. Takács Lajos. Tab 2014. Kézirat. 49.

⁹² Uo.

⁹³ A beszélgetések időpontja: Hammer Károly: Tab, 2015. július 7.; dr. Garabon Károly: Kápoly, 2016. január 8.; dr. Csepinszky Béla: Keszthely, 2016. január 8.

Kaposváron, ami után még azon a nyáron távoznia kellett a tabi plébánia éléről. A gimnáziumban egy volt szerzetes is tanított, dr. Varga László, aki dr. Garabon Károly szerint az iskolai órák előtt latint tanított az érdeklődőknek – ez utóbbira járt dr. Csepinszky Béla is, akinek az apja kántor volt, így ő is sokat járt templomba. Szóbeli közlése szerint dr. Varga László példamutató, sok nyelven beszélő, művelt ember volt (magyar–orosz–latin–francia szakos végzettséggel), aki sokat segített az érdeklődő diákoknak. Az igazgató személye külön érdekes ebben a történetben, mivel az ő személyes példamutatása is hozzájárult ahhoz, hogy kedvező légkör alakuljon ki az iskolában a hitoktatás számára. Dr. Almásy György 1951 és 1955 között az egri tanárképző tanszékvezetője, főállású oktatója volt. Őt a visszaemlékezések szerint úgy helyezték át Tabra gimnáziumigazgatónak. Ennek minden bizonnyal politikai okai lehettek, hiszen 1956 után a pedagógiai vezetés kritizálása miatt ismételen távoznia kellett – ezúttal azonban már a gimnáziumi igazgatói székéből.⁹⁴ Még folytak a harcok, mikor Hammer Károly családjánál húzta meg magát, mert féltette feleségét és gyermekeit, majd a fővárosi Pedagógiai Szeminárium Munkaoktatási Tanszékére, később pedig a nyíregyházi főiskolára került.⁹⁵

Az emlékek összegzése azt mutatja, hogy a gimnáziumban rendkívül művelt tanári gárda dolgozott, magas színvonalon, s egy részüknek 1957-ben, majd az ezt követő években távoznia kellett az iskolából. A római katolikus közösség élén álló plébános is határozott, tevékeny szereplője volt a helyi nyilvánosságnak. A tanárok és az egyházi személyiségek szerepe, a diákok hagyományosan vallásos családi háttere, valamint a politikai körülmények egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy az 1957–58-as tanévben a tabi gimnazisták majdnem egyharmada hittanra járt.

Kitekintés

Az 1958–59-es tanévben már csak 14-en jelentkeztek hittanra a tabi gimnáziumban.⁹⁶ Ezt követően már csak egy adat áll rendelkezésre a helyi középiskolai hitoktatásról: az 1964–65-ös tanévben egész Somogy megyében egyetlen középiskolai tanuló iratkozott be hittanra, mégpedig Tabon. Ez is jelzi a településen lakók vallásosságát és az egyház tovább élő befolyását a helyi társadalomra. Ugyanebben az évben 14 párttag íratta be hittanra gyermekét a tabi járás általános iskoláiban. „Több elvtárs úgy nyilatkozott, hogy az első áldozás vagy a bérmálkozás után nem járhatja a gyermekét hittanra.”⁹⁷ A hagyományos szertartások, a közös-

⁹⁴ Ezt valószínűsíti, hogy a Somogy Megyei Oktatási Osztályról 1957 szeptemberében, telefonon érkezett a leváltásról az utasítás. TGI, iktatás nélkül. Ideiglenes átadás-átvételi jegyzőkönyv. 1957. szeptember 30.

⁹⁵ Ötvenéves a pedagógusképzés a nyíregyházi főiskolán. Szerk. Brezsnaynszky László – Vince Tamás. Nyíregyháza 2013. 44.

⁹⁶ TGI, iktatás nélkül. Hittanbeiratás. 1958–59. tanév.

⁹⁷ MNL SML XXXV. 1. c. 1964. 40. ó. e. Tájékoztató jelentés az 1964–65. tanévi hittanbeiratások alakulásáról. MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottságának ülései. 1964. augusztus 4.

ségbe való beavatás rítusai tehát még továbbéltek, jóllehet egyre erőteljesebben jelentkezett az a szekularizációs tendencia (összefüggésben a városiasodással), amely a hitoktatásban résztvevők egyre csökkenő számának egyik, bár kétség kívül nem kizárólagos indoka volt a hatvanas évektől kezdődően.⁹⁸

1958. július 22-én az MSZMP határozatot hozott a vallásos világnézet elleni eszmei harcról, a tömegek között végzendő felvilágosító és nevelő munkáról.⁹⁹ Ebben a dokumentumban a párt már az egyházak hosszú távú fennállásával számolt, s a velük való együttműködés lehetőségét sem zárta ki a „klerikális reakció elleni harc” érdekében. A némiképp ellentmondásos megfogalmazás a békepapi mozgalom felhasználását jelentette a „reakciós papok” esetleges társadalmi befolyása ellen. Az állam által használt eszközök között a titkosszolgálati módszerek éppúgy megtalálhatók voltak, mint az agitáció, a propaganda vagy az iskolákban végzett világnézetű nevelés – nyilvánosságot ugyanakkor természetesen csak az utóbbi két tevékenység kaphatott. A határozat fontos üzenete az egyházak közötti és az egyházakon belüli megosztás és szembeállítás szándéka volt, miközben már azt is jelezte, hogy megindult a rendszer konszolidációja.

BIBLE LESSONS IN THE HUNGARIAN SCHOOLS IN 1957

by Lajos Somogyvári
Summary

This study aims to describe the chaotic situation of the Hungarian education in a special context, after the 1956 revolution. In the academic years of 1956-1957 and 1957-1958 many parents wanted their children to participate in religious education, for different reasons. First of all, the revolution unveiled the deeply rooted beliefs and traditions of the population, while the Ministry of Education reinforced this tendency with its controversial decrees and regulations – indeed, it seemed that there was no accepted, direct handling of that question for several months. Another main factor was the passive resistance against the new Kádár-government and the Soviet oppression: religion and religious activities were expressions of the general climate, related to the restoration and consolidation of the Communist Party. According to the announcements of the Party-leaders and the articles published in central and regional journals, several outrageous incidents accompanied the issue of the Bible lessons all around the country. Parallel to the slow consolidation of the communist regime, the number of participants decreased each year after 1957, and the issue gradually slipped from the focus of the public opinion. The paper is finished with a case study: the social background and motivations of parents and students, who took part in religious education, are examined on the basis of evidence from a secondary school in Tab, Somogy County.

⁹⁸ Nagy Péter Tibor: Az iskolai hittanoktatás visszaszorulása. Hipotézisek a hatvanas, hetvenes évekről. *Iskolakultúra* 11. (2001: 1. sz.) 36–45.

⁹⁹ Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a vallásos világnézet elleni eszmei harcról, a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelőmunka feladatairól. 1958. július 22. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai* i. m. 239–243.